

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

КАДЖАЯ БОГДАН ОРБЕЛОВИЧ

Допускається до захисту:
завідувач кафедри менеджменту
та поведінкової економіки,
д-р екон. наук, професор
_____ О. А. Дороніна
« _____ » _____ 2025 р.

**РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА
ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ**

Спеціальність 232 Соціальне забезпечення
ОП «Соціальне підприємництво»

Кваліфікаційна (магістерська) робота

Науковий керівник:
О. А. Дороніна, завідувач кафедри
менеджменту та поведінкової економіки,
д-р екон. наук, професор

(підпис)

Оцінка: _____ / _____ / _____
бали / за шкалою ЄКТС / за національною шкалою
Голова ЕК: _____
(підпис)

Вінниця 2025

АНОТАЦІЯ

Каджая Б. О. Розвиток соціального підприємництва як інструмент реінтеграції ветеранів. Спеціальність 232 Соціальне забезпечення. Освітня програма «Соціальне підприємництво». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2025.

У кваліфікаційній роботі досліджено соціальне підприємництво як ефективний інструмент реінтеграції ветеранів у цивільне життя. Обґрунтовано важливість соціального підприємництва у ролі структур, що здатні швидко реагувати на конкретні потреби ветеранів та сприяти процесу його повернення у суспільство. З'ясовано, що ветерани зустрічають у цивільному житті такі проблеми, як психологічні бар'єри, труднощі з пошуком роботи, брак навичок для цивільних професій, недостатню поінформованість про можливості підтримки та нерозвиненість інфраструктури перекваліфікації. Проаналізовано реальні практики соціальних та ветеранських підприємств, що працюють з військовими у контексті професійної самореалізації. Досліджено стан державних та недержавних програм допомоги ветеранам і визначено, що саме громадські організації та приватні ініціативи є ключовими надавачами практичної допомоги. Надано пропозиції щодо вдосконалення програм підтримки ветеранів, що охоплюють налагодження співпраці між державою та соціальними підприємствами, розширення програм перекваліфікації, підтримку ветеранських стартапів, створення регіональних центрів соціальної реінтеграції та впровадження системи моніторингу результативності.

Ключові слова: реінтеграція, соціальне підприємництво, ветеранське підприємництво, працевлаштування ветеранів, програми підтримки ветеранів.

71 с., 1 табл., 6 рис., 3 додатка, 101 джерело.

Kadzhaia B. O. Development of social entrepreneurship as a tool for reintegration of veterans. Specialty 232 Social Security. Educational program «Social Entrepreneurship». Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2025.

This qualification thesis examines social entrepreneurship as an effective tool for reintegrating veterans into civilian life. It justifies the importance of social entrepreneurship as a structure capable of responding quickly to the specific needs of veterans and facilitating their return to society. It has been found that veterans encounter such problems in civilian life as psychological barriers, difficulties in finding work, lack of skills for civilian professions, insufficient awareness of support opportunities, and underdeveloped retraining infrastructure. The real practices of social and veteran enterprises working with military personnel in the context of professional self-realization were analyzed. The state of government and non-governmental programs to assist veterans was examined, and it was found that civil society organizations and private initiatives are the key providers of practical assistance. Proposals have been formulated to improve veteran support programs, including establishing cooperation between the state and social enterprises, expanding retraining programs, supporting veteran startups, creating regional social reintegration centers, and implementing a performance monitoring system.

Keywords: reintegration, social entrepreneurship, veteran entrepreneurship, veteran employment, veteran support programs.

71 p., 1 tabl., 6 fig., 3 appx., 101 sources.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В СИСТЕМІ ЗАХОДІВ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ	8
1.1. Сутність поняття «соціальне підприємництво»	8
1.2. Процес реінтеграції ветеранів та його складники	14
1.3. Огляд зарубіжного досвіду реінтеграції ветеранів.....	21
РОЗДІЛ 2 ВИВЧЕННЯ ДОСВІДУ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ В УКРАЇНІ	32
2.1. Тенденції розвитку соціального підприємництва та реінтеграційних практик для ветеранів у Вінницькій міській територіальній громаді.....	32
2.2. Аналіз нормативно-правової бази розвитку ветеранського бізнесу та соціального підприємництва	40
2.3. Проблеми соціально-економічної реінтеграції ветеранів у суспільство	46
РОЗДІЛ 3 РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК ІНСТРУМЕНТУ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ	52
3.1. Пропозиції щодо розробки регіональних програм підтримки соціального бізнесу ветеранів.....	52
3.2. Удосконалення програм соціально-економічної реабілітації ветеранів.....	59
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72
ДОДАТКИ.....	84

ВСТУП

Актуальність теми. Дослідження процесу реінтеграції ветеранів було зумовлено гібридною агресією росії з 2014 року та набуло ще більшої актуальності після повномасштабного вторгнення 2022 року. Сьогодні ветерани, які повертаються до цивільного життя, стикаються з багатьма новими для себе труднощами та проблемами. Для їх вирішення передбачено перелік державних і недержавних програм, заходів, ініціатив та концепцій, що мають на меті підтримку ветеранів. На жаль, часті випадки, коли ці програми та заходи не можуть виконати своєї мети через недостатню поінформованість суспільства, через складні процедури їх здійснення або тому, що вони просто втрачають свою актуальність та ефективність. Тому важливо проаналізувати власний та іноземний досвід реінтеграції ветеранів, з'ясувати сильні та слабкі сторони здійснюваних заходів і знайти найкращі сучасні тенденції вирішення проблем у процесі повернення військових у суспільство.

Мета дослідження полягає в дослідженні соціального підприємництва як інструмента реінтеграції ветеранів до цивільного життя та напрацювання рекомендацій по розвитку соціального підприємництва в даному контексті.

Завдання дослідження:

1. Обґрунтувати важливість соціального підприємництва як інструмента реінтеграції ветеранів.
2. Дослідити проблеми у процесі реінтеграції ветеранів.
3. Проаналізувати досвід соціальних підприємств у контексті допомоги ветеранам.
4. Описати вплив ветеранських підприємств та організацій на підтримку військових.
5. Дослідити умови ефективної соціальної діяльності таких підприємств.
6. Проаналізувати сучасні програми допомоги ветеранам у контексті розвитку соціального та ветеранського підприємництва.

7. Запропонувати концепції розвитку програм допомоги та діяльності соціальних підприємств у контексті реінтеграції ветеранів.

Об'єктом дослідження є процес реінтеграції ветеранів у суспільство та цивільне життя після завершення служби.

Предметом дослідження є соціальне підприємництво як інструмент підтримки, що спрямований на допомогу ветеранам у процесі реінтеграції до цивільного життя.

Під час проведення дослідження було використано теоретичні, емпіричні та комплексні методи дослідження, а саме: аналізу (для визначення ступеня наукової розробленості проблеми, окреслення основних підходів до її вирішення та розробки нових рекомендацій); спостереження (для з'ясування практичних аспектів досліджуваної проблеми, вивчення діяльності соціальних підприємств); опитування (для вивчення особистого досвіду та мотивації ветеранів; отримані відповіді використано для узагальнення типових тенденцій і кількісного підтвердження отриманих результатів).

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів дослідження полягає тому, що вони поглиблюють розуміння соціального підприємництва як ефективного інструменту реінтеграції ветеранів. Окрім того, вони уточнюють чинники успішності програм підтримки ветеранів та доповнюють теоретичну складову емпіричними даними про потреби й бар'єри ветеранів. Важливим результатом дослідження є актуалізація поширення досвіду соціальних підприємств, що надають допомогу ветеранам або зосереджують на цьому свою соціальну діяльність.

Апробація результатів дослідження була здійснена шляхом публікації статті «Trends in the development of social enterprises as a type of veteran business» у Віснику Студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса та тез доповіді «Іноземний досвід ветеранського підприємництва» у матеріалах X Міжнародної студентської наукової конференції «Сучасні аспекти та перспективні напрямки розвитку науки» (м. Луцьк, 24 жовтня 2025 р.), організованої ГО «Молодіжна наукова ліга».

Положення, що виносяться на захист: модель удосконалення програм соціально-економічної реабілітації ветеранів, що базується на поєднанні державних інструментів підтримки та недержавних освітньо-менторських ініціатив.

Структура роботи включає в себе вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел та додатки. Загальний обсяг роботи становить 84 сторінки, у тому числі 6 рис., 1 дод., 101 джерело.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В СИСТЕМІ ЗАХОДІВ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ

1.1. Сутність поняття «соціальне підприємництво»

З історичної точки зору соціальне підприємництво як явище виникло відносно нещодавно. Різні його аспекти можна спостерігати та трактувати у багатьох комерційних ініціативах, що своєю діяльністю так чи інакше впливали на соціальні процеси у громадах. Як зазначає Сабецька Т. із посиланням на «Посібник з Планування Соціального Підприємництва» авторства Фріра Спреклі, соціальне підприємництво зароджувалося як альтернативний підхід до накопичення доходів у комерційній сфері [1]. Перші видимі ознаки соціального підприємництва можна знайти у ранніх часах соціальної боротьби XVII ст. Наприклад, 1649-1950 рр. у Великобританії існував соціальний рух «копачів» (англ. «the Diggers»). «Копачі» вважали, що тогочасні англійські громадянські війни велися проти короля і великих землевласників, тому земля повинна бути надана найбільшій верстві населення для її обробки [2]. Цей історичний період був для «копачів» можливістю розвинути форму християнського аграрного протокомунізму, де наймана праця, класова ієрархія, економічна нерівність, обгородження спільних земель, приватна власність і влада землевласників скасовувалися. Усе це мало бути досягнуто шляхом спільного обробітку землі та скасування експлуатації землі [3]. Із точки зору підприємництва можна сказати, що їхня «бізнес-модель» була формою радикального аграрного комунізму, спрямованого на забезпечення сталого та справедливого життя для своїх членів. Однак з певних причин задуми «копачів» швидко провалилися і незабаром їх прогнали з тієї землі військові, місцеві чиновники та землевласники. Потім «копачі» перебралися до місцини під назвою Літл-Хіт, але зустріли численні судові позови, включаючи звинувачення в масових заворушеннях, незаконному проникненні на чужу територію,

незаконних зібраннях та незаконному будівництві котеджів, і в результаті вони були змушені покинути і цю землю [2, 3].

Пізнішим та більш явним прикладом початку соціального підприємництва є ідеї кооперативних спілок Великобританії у XVIII ст. Наприклад, чоловік на ім'я Роберт Оуен був дуже впливовим валлійським виробником текстилю, соціальним реформатором і політичним філософом, якого вважають засновником утопічного соціалізму та кооперативного руху. Р. Оуен виступав за створення робітниками кооперативних об'єднань із колективною власністю на засоби виробництва. Він розглядав кооперативи не лише в економічному вимірі, а й в соціальному, як підприємства, що орієнтовані на суспільний добробут та інтеграцію громадських і підприємницьких цінностей [4].

Сучасніше та чіткіше коріння соціального підприємництва можна спостерігати уже в 1953 році [5]. Говард Боуен, видатний американський економіст та педагог, якого часто називають засновником принципу корпоративної соціальної відповідальності [6], у своїй книзі «Соціальна відповідальність бізнесмена» (англ. «Social Responsibilities of the Businessman») зазначав: «Відповідно до свого виробничо-орієнтованого економічного мислення, бізнесмен схильний вважати, що підвищення продуктивності, ефективності та розширення виробництва є пріоритетними завданнями серед його соціальних обов'язків. Він вірить, що бізнес має нагальний обов'язок «бути продуктивною та творчою силою в суспільстві», що він повинен «будувати, розширювати та виробляти товари в достатку». Він так вважає, тому що знає, що підвищення рівня життя в кінцевому рахунку має ґрунтуватися на збільшенні виробництва, а також тому, що знає, що в суспільстві, яке розвивається, для забезпечення повної зайнятості необхідно створювати все більше і більше робочих місць» [7].

Говард Боуен детально та послідовно досліджує явище соціально відповідального бізнесу та розглядає його у взаємозв'язку із різними суб'єктами: державою, суспільством, працівниками та покупцями. Соціально відповідальний бізнес не є тим самим, що і соціальне підприємництво, але обидві ці концепції у

своїй суті спираються на соціальну користь. Даний зв'язок дає змогу прослідкувати еволюцію явища соціального підприємництва від традиційної бізнес-діяльності з виключною метою отримання прибутку до створення кооперативних організацій із глибокою соціальною метою, а потім до соціально відповідальних бізнесів, які разом із прибутком мають привносити і розвиток суспільства, та нарешті до соціального підприємництва як такого.

Наступним кроком до виокремлення соціального підприємництва як окремого явища стало перше використання терміну «соціальний підприємець» в літературі у 1972 р. Джозеф Бенкс у книзі «Соціологія соціальних рухів» називає цим терміном «оуеністів» (англ. Owenite) та описує їх як «...свого роду соціальних підприємців, які бачать можливість використання управлінських навичок безпосередньо для соціально конструктивних цілей.» [8]. У 1980 р. Білл Дрейтон, засновник міжнародної некомерційної організації Ashoka, у практичній діяльності ввів термін «соціальне підприємництво» для опису зростаючої кількості підприємців, які шукали ринкові можливості у спробі вирішити проблеми своїх громад. Вони зазначали, що традиційні державні та благодійні ініціативи часто не можуть впоратися з існуючими викликами, тому що їхні вертикальні та бюрократичні структури часто призводять до повільних і неоптимальних рішень. Вони також казали, що традиційні підприємці керують більш гнучкими структурами, тому їхні підходи можуть приносити кращі рішення. Однак ці підприємці уникають таких питань, оскільки не бачать достатньої фінансової вигоди в спробах вирішення соціальних проблем. Соціальні підприємці прагнули вирішувати проблеми за допомогою традиційних підприємницьких структур, зміщуючи фокус державних та некомерційних суб'єктів [9]. Саме фонд Ashoka став першим масштабним проектом соціального підприємництва, соціальною місією якого була професійна підтримка інших соціальних підприємств у всьому світі. У 1980-90-х рр. створюються масштабні соціальні підприємства та фонди, які офіційно обирали, фінансували та популяризували сектор соціального підприємництва. Була створена ціла система соціальних підприємств, які налагоджували зв'язки одне з одним, співпрацювали

та допомагали розвиватися новим підприємствам. Наприклад, до них можна віднести Echoing Green (заснована в 1987 р.), Фонд Шваба для соціального підприємництва (заснований в 1998 р.), Фонд Сколла (заснований в 1999 р.) та інші [9]. У результаті це спричинило хвилю академічних аналізів концепції соціального підприємництва, що супроводжувалася різким зростанням кількості досліджень і публікацій. Починаючи з 2000-х рр. і до сьогодні галузь соціального підприємництва набула значної популярності, фінансування та суспільної уваги, ставши всесвітньо визнаним сектором.

Однак, попри все це не існує одного універсального підходу до визначення сутності соціального підприємництва, тому кожна країна по-різному визначає його характеристики, мету і призначення. Наприклад, у США соціальним підприємництвом називають діяльність організації, яка генерує та використовує дохід для виконання соціальної місії за допомогою бізнес-стратегії або заснування окремого підприємства [1]. У Великій Британії соціальним підприємництвом називають бізнес, який поєднує комерційну діяльність із соціальними цілями, надаючи пріоритет позитивним змінам у суспільстві, а не лише отриманню прибутку [4]. В Україні соціальне підприємництвом означає бізнес, який поєднує комерційну діяльність із соціальною місією, спрямованою на вирішення суспільних, культурних або екологічних проблем. Його метою є досягнення позитивних суспільних змін шляхом створення соціально значущих товарів чи послуг, працевлаштування вразливих груп населення або спрямування прибутку на благодійність [10].

Абстрагуючись від універсального визначення сутності соціального підприємництва, можна дослідити його різні аспекти. Соціальне підприємництво можна розглядати як інноваційний підхід у веденні бізнесу, що передбачає акцентування на проблемах суспільства. При цьому соціальне підприємство може бути прибутковим, проте отриманий прибуток має спрямовуватися на реалізацію його соціальної місії. Завдання соціального підприємництва полягає у розв'язанні суспільних проблем і створенні довготривалих позитивних змін [1]. Вивчаючи суть соціального підприємництва, дослідники зосереджують увагу на

різних його компонентах. Наприклад, деякі вчені вважають місію найважливішою частиною визначення підприємства як соціального. Ця місія може проявлятися через інновації та відповідальність підприємства за досягнуті результати у громаді, де вони працюють. Вважається, що соціальному підприємству необхідно орієнтуватися на постійне створення інновацій в обраній сфері діяльності, тому що для здійснення місії підприємства і для самого його існування завжди потрібні фінансові ресурси. У таких умовах підприємець більше схильний до інноваційного поєднання існуючих ресурсів для задоволення соціальних змін. Соціальні підприємці це креативні, винахідливі та цілеспрямовані люди, які поєднують найкращі ідеї з комерційного та некомерційного світу для здійснення змін, що мають найбільший соціальний вплив. Їхнім спільним фактором є пошук інноваційних підходів до соціального підприємництва за допомогою наявних ресурсів та вирішення соціальних проблем [11].

Аналізуючи різні підходи до визначення сутності соціального підприємництва, можна дійти висновку, що це діяльність, спрямована на максимізацію соціальної вигоди у конкретній сфері або проблемі за допомогою фінансово життєздатної бізнес-моделі, яка, у свою чергу, дозволяє генерувати стійкі зміни та соціальні перетворення. Водночас необхідно продовжити наукове дослідження визначення сутності соціального підприємництва, оскільки на практиці існують випадки функціонування соціальних підприємств із неефективними або збитковими бізнес-моделями, що все одно можуть виконувати свою місію [12].

Як було зазначено раніше, соціальне підприємництво спрямоване на розв'язання суспільно значущих проблем, створення інноваційних рішень, формування соціальних цінностей і сприяння загальному розвитку. Як одна із форм підприємницької діяльності та суб'єкт розвитку соціальної сфери, воно є повноцінним та важливим учасником економічної сфери. Ефективне та правильно організоване підприємство надає можливість самозайнятості громадянам та створює нові робочі місця, що прямо покращує стан економіки та

рівень благополуччя громади в країні [13]. Більше того, соціальні підприємства часто дають можливість працевлаштування для вразливих груп населення та людям, які стикаються з обмеженістю пропозицій на ринку праці. Соціальне підприємництво не лише допомагає зменшувати відсоток безробіття, а й сприяє соціальній інтеграції людей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Дослідження діяльності таких підприємств показує, що вони часто вирішують проблеми, які залишаються поза фокусом державних інституцій та традиційного бізнесу. Соціальні підприємства можуть надавати послуги з догляду за літніми людьми, підтримувати бездомних, організовувати освітні програми для малозабезпечених, а також реалізовувати екологічні ініціативи. У результаті їх діяльність помітно підвищує якість життя громад. Окрім того, з урахуванням інноваційної спрямованості таких підприємств, вони можуть створювати нові підходи та методи до вирішення суспільних проблем. Соціальні підприємства створюють програми, що надають безробітним необхідні навички та допомагають знайти роботу, підтримують малозабезпечені родини, забезпечують доступ до медичних послуг і захищають права вразливих груп населення. Ці ініціативи не лише вирішують конкретні соціальні проблеми, а й формують більш здорове і справедливе суспільство [14].

Варто також зауважити мотиви створення соціальних підприємств. Багатьох соціальних підприємців мотивує особистий досвід вирішення проблем, які вони намагаються вирішити. Соціальні підприємці вміють розпізнавати прогалини в існуючих системах та послугах, тому ними керує мотив заповнити ці прогалини і знайти їх вирішення. Часто сильне почуття моральної та етичної відповідальності лежить в основі роботи соціальних підприємців. Вони керуються переконанням, що їхній обов'язок полягає у використанні своїх навичок та ресурсів для покращення суспільства і допомоги тим, хто її потребує. Багатьох соціальних підприємців мотивує бажання залишити по собі відчутні наслідки. Вони прагнуть створити стійкі зміни, які принесуть користь майбутнім поколінням і матимуть значний вплив на суспільство. Своєю роботою соціальні підприємці зазвичай роблять значний внесок в економічний розвиток, соціальну

інтеграцію та стійкість громади. Оскільки суспільство продовжує розвиватися, роль соціального підприємництва буде ставати важливішою, що підкреслює необхідність постійної підтримки та визнання їхніх зусиль [15].

Таким чином, соціальне підприємництво відіграє важливу роль в економічному розвитку суспільства у таких сферах, як створення робочих місць, зменшення бідності та стимулювання місцевої економіки. Соціальні підприємства демонструють свою спроможність як ініціаторів створення можливостей працевлаштування для вразливих груп населення. Вони здійснюють значні зміни, просуваючи соціальні та екологічні цінності через свої унікальні бізнес-моделі, та розширюють можливості громад у вирішенні складних соціальних проблеми. Попри очевидний позитивний вплив їх діяльності, залишається потреба додаткових досліджень та розробки ефективних моделей вимірювання здійснених змін для оцінки впливу соціальних підприємств. Розробка загальних критеріїв та підходів тільки допоможе формуванню стратегій просування та заохочення соціального підприємництва [16].

1.2. Процес реінтеграції ветеранів та його складники

Одним із найскладніших сучасних суспільних процесів в Україні є процес реінтеграції ветеранів до цивільного життя. Очікується, що критичний стан цієї сфери буде загострюватися та збільшувати свій негативний вплив. Реінтеграційний процес має комплексний характер і охоплює психологічні, соціальні, економічні, медичні та юридичні аспекти, що супроводжуються низкою бар'єрів: психологічними травмами та труднощами адаптації, обмеженим доступом до медичної та правової допомоги, проблемами працевлаштування, упередженнями з боку роботодавців і суспільства [17]. Варто зауважити, що реінтеграція є двостороннім процесом, який залежить не лише від зусиль ветерана, але й від готовності та спроможності суспільства створити сприятливі умови для його повернення до цивільного життя. У цивільному середовищі ветерани часто стикаються з додатковими викликами, серед яких

гостро виділяється житлова невизначеність, обмежений доступ до можливості перекваліфікації та освіти, труднощі у сімейних стосунках, стигматизація та ризик соціальної ізоляції [18]. Окремою проблемою є недостатність міжвідомчої координації, унаслідок чого ветерани зустрічають бюрократичні перешкоди і змушені шукати потрібні сервіси, що ускладнює і подовжує процес їх адаптації.

Кожен ветеран має власні фізичні, психологічні та соціальні потреби, які вимагають індивідуального підходу при плануванні та наданні реабілітаційних послуг. Тому процес реінтеграції повинен базуватися на системі медико-психологічних принципів, що зображено на рисунку 1.1.

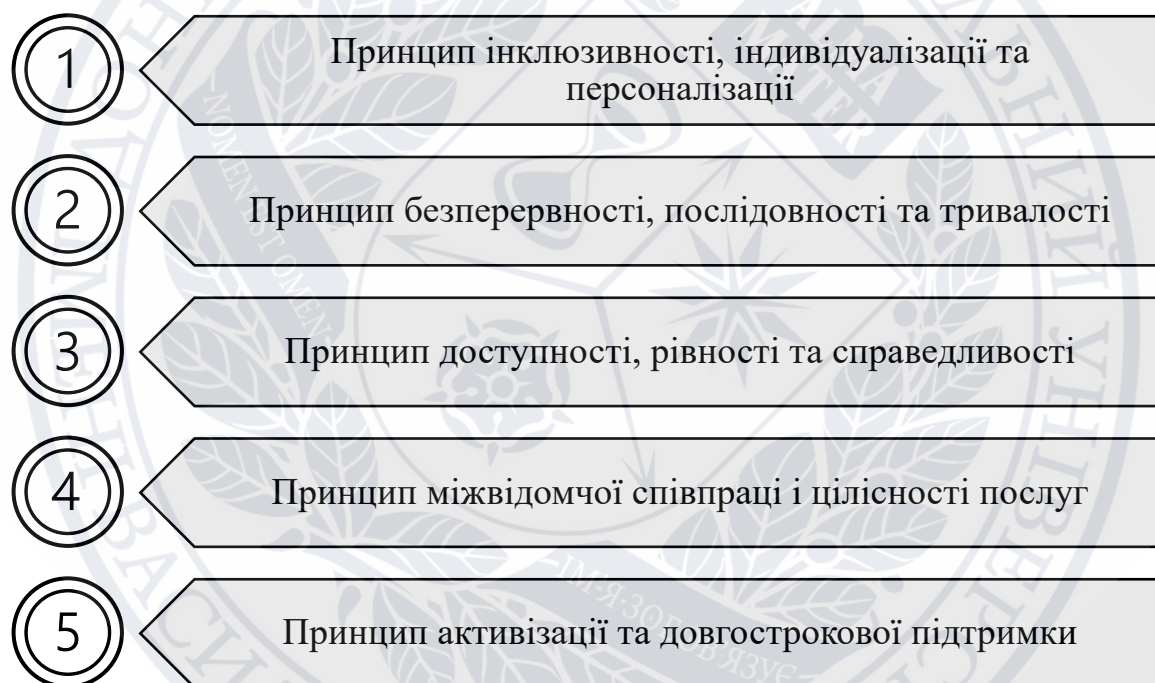

Рисунок 1.1 – Принципи реінтеграції ветеранів

Джерело: розроблено автором

Принцип інклюзивності, індивідуалізації та персоналізації є обов'язковим для забезпечення різноманітних потреб ветеранів у конкретній громаді та специфічних потреб окремих груп військовослужбовців. Цей принцип зосереджується на врахуванні унікальних потреб кожного ветерана в процесі реабілітації та передбачає задоволення потреб усіх ветеранів, незалежно від

їхнього місця проживання, соціального статусу та важкості стану. Згідно із цим принципом допомога має бути доступною 24 години на добу завдяки роботі «гарячих ліній» і системі надання виїзної медичної та психологічної допомоги ветерана, а також бути спрямованою на вирішення конкретних проблем, наприклад, проблем залежності від психоактивних речовин або складнощів правових та соціальних питань. Також він передбачає фокус на інтеграції всіх категорій ветеранів без виключення та вимагає усунення бар'єрів для ветеранів з інвалідністю і забезпечення рівних можливостей підтримки для ветеранок [19].

Принцип безперервності, послідовності та тривалості передбачає створення системи допомоги ветеранам, що запобігає поглибленню проблем ветеранів через стан здоров'я, а також сприяє вмінню орієнтуватися в мережі реабілітаційних та соціальних послуг. Згідно з цим принципом, усі послуги повинні бути організовані спільно та координовано, щоб ветерану було легко пересуватися між різними службами без ускладнень і суперечностей. Окрім того, медична та психологічна реабілітація ветеранів має бути безперервною і охоплювати тривалий період часу для забезпечення стабільних результатів, а сам процес реабілітації може потребувати постійного моніторингу, корекції та підтримки з боку фахівців.

Принцип доступності, рівності та справедливості передбачає, що послуги системи реабілітації ветеранів мають завжди бути доступними. Це означає, що вони мають бути знаходитися неподалік місця проживання або роботи ветеранів, поруч із зупинками громадського транспорту, а їхній графік роботи має включати вечірні години прийому та вихідні дні. Не виключено, що для здійснення такого ефекту необхідно переглянути стандарти облаштування міського простору та зробити їх більш інклюзивними. Окрім того, сучасні міські простори мають проблеми доступності, з якими стикаються не лише поранені військові, а й члени їх сімей та цивільні громадяни [20]. Для досягнення потрібного результату реабілітаційні послуги мають бути рівномірно розміщені в громадах районних центрів та міст. Усі ветерани повинні мати рівний доступ до якісних та професійних реабілітаційних послуг, незалежно від будь-яких обставин. Згідно

із цим принципом ветерани можуть отримувати підтримку від різних організацій за принципом «рівний-рівному», та отримають можливість спілкуватися, обмінюватися досвідом і надавати взаємну підтримку людям зі схожим життєвим шляхом. Цьому сприятиме залучення громадських організацій та волонтерських мереж для проведення соціальних заходів [21].

Принцип міжвідомчої співпраці і цілісності послуг передбачає, що соціальні, психологічні та професійні послуги повинні надаватися узгоджено. Згідно із цим принципом необхідно забезпечити координацію різних міністерств та організацій, щоб ветеран міг слідувати закінченому алгоритму підтримки. Окрім того, цілісність послуг підтримки повинна підтримуватися моніторингом та оцінкою результатів діяльності [19]. Варто зауважити, що така співпраця між державними структурами, організаціями та місцевими групами підтримки ветеранів вважається основним аспектом ефективної підтримки ветеранів та охоплення ширшого кола бенефіціарів [21]. Цей принцип підкреслює необхідність міжвідомчої взаємодії, створення реєстрів для документування потреб ветеранів, персоніфікованого підходу до розробки шляхів реабілітації та залучення органів місцевого самоврядування до реалізації програмних заходів. Окрім того, згідно із цим принципом політика реінтеграції має ґрунтуватися на активному залученні ветеранів до формування шляхів реабілітації, міжвідомчій координації та ефективного адміністрування реабілітаційних програм. Значну роль в ефективності здійснення цього принципу відіграє цифровізація та автоматизація процесів реєстрації, моніторингу та підтримки бенефіціарів [22].

Принцип активізації та довгострокової підтримки зумовлений тим, що традиційна система допомоги ветеранам у вигляді пільг неефективна та застаріла, тому необхідно зосередитися на моделі активної реінтеграції. Економічна самостійність ветерана це одна із головних умов до успішної інтеграції. Соціальні виплати та пільги не можуть забезпечити таку самостійність, тому ветерани вмотивовані до навчання, перекваліфікації, участі в програмах зайнятості, програмах надання грантів для започаткування бізнесу, навчання підприємництву та ін. Ще одна риса довгострокової підтримки полягає

у супроводі ветеранів під час перехідних періодів. Ветеранський перехід до цивільної кар'єри часто не є лінійним, адже існує ризик непередбачуваних обставин, зміни стану здоров'я або повторної мобілізації. Тому програми мають бути готові повторно починати співпрацю з ветераном, якщо через певний час після працевлаштування він зіткнувся з труднощами. Основа принципу полягає в тому, щоб не припиняти підтримку зарано, адже навіть після отримання роботи ветерани можуть потребувати менторства або психологічної допомоги [19].

Процес реінтеграції ветеранів охоплює різні аспекти та сфери діяльності, передбачає участь кваліфікованих спеціалістів, самих ветеранів та суспільства, а також ґрунтується на взаємодії системи компонентів, які наведені у додатку А. Дуже детальне та послідовне вивчення цього процесу здійснили громадська організація «Veteran Hub» та міжнародна некомерційна організація IREX у дослідженні «Шлях ветеранів та ветеранок» [23]. Дане дослідження розглядає реінтеграцію як період, процес або результат, що постає перед військовослужбовцями та ветеранами після служби. Вона включає психологічні, соціальні, медичні та громадські аспекти, впливаючи як на близьке оточення ветерана, так і на ширші соціальні кола. Вона також охоплює потреби у фізичній реабілітації та догляді, наприклад, плани реабілітаційного лікування та програми працевлаштування [24]. Це складний процес, який передбачає повернення військових до соціальних ролей у цивільному житті, психологічну адаптацію і піклування про власний добробут після служби.

З огляду на комплексність цього процесу, його можна розділити на декілька рівнів, кожен з яких охоплює певні потреби та проблеми ветеранів, а також взаємодію з різними об'єктами в суспільстві. Перший із них це індивідуальний рівень, що зосереджується на самому військовому та його особистому стані. На цьому рівні реінтеграції виявляються фізичні, психологічні, демографічні та культурні аспекти. Держава повинна враховувати та регулювати такі проблеми, як посттравматичний стресовий розлад, депресія, тривожність, зловживання психоактивними речовинами, схильність до суїциду, фізичні травми, інвалідність та травматичні ушкодження мозку. Підтримка ветеранів у контексті усіх цих

проблем повинна бути врегульована на законодавчому рівні, а послуги реінтеграції мають бути узгодженими та актуальними [25].

Другим рівнем реінтеграції є міжособистісний рівень, до якого входять самі ветерани та їх найближче оточення, сім'я і близькі. Згідно з опитуваннями IREX, близько половини респондентів із числа ветеранів вважають, що саме родина та близькі відіграють найбільшу роль у процесі реінтеграції [26]. Даний рівень зосереджується на допомозі подружжю, сім'ї або на стосунках з іншими членами родини, а також на вирішенні проблем зі здоров'ям, напруженням та депресією. Важливим аспектом підтримки є послуги з сімейного консультування, що мають на меті допомогти ветеранам та їхнім сім'ям впоратися зі складнощами реінтеграції та покращити комунікацію і відносини. Необхідно розробляти системи підтримки для сімей ветеранів, вирішуючи їхні власні проблеми та стрес, пов'язаний з воєнним досвідом [27]. Також рекомендується надавати консультації щодо забезпечення фінансування для підтримки подружжя, розширення або перепрофілювання їхнього бізнесу, якщо такий є, інформувати про програми грантів та джерела фінансування [28].

Третім рівнем є рівень спільноти, на якому ветеран стикається з системою охорони здоров'я, роботою, навчанням і необхідністю отримання юридичних послуг. Значна частина ветеранів повідомляють про труднощі з реінтеграцією після звільнення з військової служби, включаючи погані соціальні та сімейні відносини, безробіття, фінансові труднощі, бездомність та погіршення фізичного та психічного здоров'я [29]. Даний рівень передбачає відвідування соціальних заходів та зустрічей, спеціально організованих для ветеранів, заняття волонтерством або роботу у громадських організаціях [21]. Реінтеграція у різні види спільнот допомагає ветерану відчувати себе потрібним та активним членом суспільства. Співпраця місцевих ініціатив, особливо завдяки активній участі спільнот ветеранів та місцевих органів влади, а також міжнародна підтримка можуть допомогти громадам у довгостроковій реінтеграції [30]. Процес реінтеграції на рівні спільноти відбувається в місцевих громадах, тому адекватним рішенням є залучення відповідних служб на місцевому рівні. Фахівці

цих служб надаватимуть підтримку ветеранам у різних сферах, зокрема у питаннях фізичного та психічного здоров'я, житла, економічної незалежності, професійного розвитку та соціального забезпечення. Також потрібно забезпечити програми перекваліфікації або підвищення кваліфікації, гарантії забезпечення робочим місцем. Фахівець із підтримки ветеранів оцінює потреби військового, надає інформацію про можливості перепідготовки та працевлаштування, а також зв'язує його з центрами розвитку ветеранів та іншими фахівцями, які допоможуть йому визначити відповідний кар'єрний шлях. Крім того, фахівець збирає інформацію про медичні заклади та лікарів, які мають досвід лікування конкретних травм ветеранів, і надає цю інформацію військовому [28].

Четвертим рівнем є суспільний рівень реінтеграції, на якому ветеран взаємодіє з політикою Міністерства у справах ветеранів та загальносуспільними економічними й культурними умовами. Держава має необхідні повноваження, ресурси та вплив для створення сприятливих умов реінтеграції, але недостатні зусилля або неефективні рішення можуть істотно ускладнити цей процес [18]. Активність держави у створенні прозорої та зрозумілої системи взаємодії з ветеранами є ключовим аспектом реінтеграції на цьому рівні. Реалізація ветеранської політики повинна залучати максимально широке коло учасників, об'єднуючи дії органів влади, місцевого самоврядування, громад, бізнесу та громадських організацій [31]. Також має утворитися міцна традиція поваги до ветеранів та підтримки їхньої реінтеграції повинна бути зрозумілою для суспільства. Культуру поваги до ветеранів слід просувати через щирі символічні прояви, такі як слова вдячності або жести визнання, уникаючи надмірно пафосних чи формальних жестів [27].

Можна зробити висновок, що реінтеграція ветеранів та ветеранок є складним і тривалим процесом повернення до цивільного життя, який передбачає відновлення після служби та адаптацію у соціальній, політичній та економічній сферах [18]. Працевлаштування ветеранів залишається проблематичним через відчуття незвичності та дискомфорту, недостатні знання щодо ведення бізнесу, труднощі бізнес-планування та управління, а також проблеми зі здоров'ям,

фізичні й психологічні травми та юридичні бар'єри. Також вагомими є соціальні перешкоди, які включають втрату спільної мови з сім'єю та близьким оточенням і недовіру до суспільства та держави. Окремим проблемним аспектом реінтеграції ветеранів є недосконалість нормативно-правової бази щодо захисту прав ветеранів, а також недостатня поінформованість військових про державні та недержавні програми підтримки. Саме від вирішення цих проблем великою мірою залежить ефективність процесу реінтеграції ветеранів до суспільного життя [32]. Тому процес реінтеграції повинен включати психологічну підтримку, соціальну включеність, економічну підтримку, медичну допомогу, юридичну підтримку, освітні програми, забезпечення житлом, підтримку сімей ветеранів, громадські ініціативи та інформаційну підтримку, що в сукупності сприяє поверненню військовослужбовців до повноцінного життя в суспільстві [33].

1.3. Огляд зарубіжного досвіду реінтеграції ветеранів

У процесі дослідження реінтеграції ветеранів важливо розглянути іноземний досвід. Кожна країна має свої певні історичні, культурні та соціальні характеристики, які впливають на їх суспільство та визначають, яким буде шлях реінтеграції військовослужбовців. Мета реінтеграції для усіх країн зазвичай практично однакова, але методи та способи її досягнення можуть набувати унікальних рис. Необхідно проаналізувати успішний досвід та приклади реінтеграції військових для розробки найбільш ефективної ветеранської політики в Україні.

США мають великий воєнний досвід у різних частинах світу та різних військових конфліктах. Така політика зазнає чимало критики, яка у певних аспектах є справедливою та обґрунтованою, однак дослідження варто зосередити на фактичних результатах досвіду США у контексті військовослужбовців та ветеранів. Їхній досвід включає в себе існування культури пошани і пам'яті ветеранів у суспільстві, створення послідовної нормативно-правової бази підтримки військових та широкий спектр допомоги і пільг ветеранам. З історичної точки зору турбота про ветеранів глибоко прив'язана до теми пам'яті,

поваги та патріотизму [34]. Головним урядовим органом, відповідальним за політику ветеранів у Сполучених Штатах, включаючи пільги, охорону здоров'я та поховання є Департамент у справах ветеранів США (англ. The U.S. Department of Veterans Affairs, or VA) [35].

Департамент виконує свою місію через три структурні складові агентства: Управління охорони здоров'я ветеранів (VHA), Управління допомоги ветеранам (VBA) і Національне управління кладовищ (NCA). Основними завданнями Департаменту є турбота про здоров'я ветеранів через розвинену систему медичних закладів, забезпечення пільг для ветеранів та допомога в освіті, позиках на житло і страхуванні життя, створення національних кладовищ для гідних похоронних послуг ветеранів і відповідних членів сімей, вшанування спадщини, служби та жертви ветеранів. Також Департамент має завдання, що полягає у покращенні готовності нації до реагування на війну, тероризм, надзвичайні ситуації в країні та стихійні лиха шляхом розробки планів і вжиття заходів для забезпечення безперервного обслуговування ветеранів [36].

Стосовно реінтеграції ветеранів у США, Адміністрація охорони здоров'я ветеранів визначає реінтеграцію у громаду як пріоритетний напрям через велику кількість ветеранів, які повідомляють про труднощі повернення до цивільного життя. Для розв'язання цих проблем вона започаткувала дослідницьку програму під назвою Дослідження з покращення реінтеграції ветеранів у громаду (Enhancing Veteran Community Reintegration Research, or ENCORE). Метою програми є сприяння інноваційним дослідженням, що формують і вдосконалюють справедливую політику, програми та послуги Департаменту у справах ветеранів, а також визначення напрямів для вдосконалення процесу реінтеграції у громаду [37]. У США діє багато державних програм, спрямованих на допомогу ветеранам під час та після реінтеграції в суспільство. Наприклад, велика федеральна грантова програма реінтеграції бездомних ветеранів (англ. Homeless Veterans' Reintegration Program, or HVRP), що зосереджується виключно на сприянні конкурентному працевлаштуванню ветеранів, які перебувають у стані бездомності. Вона має тісні партнерські відносини між

державними, приватними та некомерційними організаціями, особливо тими, які працевлаштовують або співпрацюють із ветеранами, що пережили бездомність. Метою програми є надання послуг ветеранам, які перебувають у стані або під загрозою стану бездомності, допомагаючи їм долати бар'єри працевлаштування. Учасники програми отримують такі послуги, як дослідження кар'єрних можливостей, професійно-технічне навчання, працевлаштування та програми підтримки, мета яких полягає у сприянні отримання роботи у затребуваних галузях із заробітною платою, що відповідає ринковому рівню [38]. Також існує програма «Post-9/11 GI Bill», що передбачає освітні пільги для військовослужбовців, які служили після 10 вересня 2001 року. Вона допомагає оплачувати навчання та витрати на отримання нової роботи, включаючи до 100% покриття плати та внесків за навчання у державних університетах штату або частину плати у приватних, щомісячну виплату на житло, \$1 000 на рік на книги та витратні матеріали навчання, а також передбачає можливість передачі цих пільг подружжю ветеранів або їхнім дітям [39].

Однак система підтримки ветеранів у США також має проблеми та недоліки. У серпні 2022 року було підписано закон «The PACT Act» (англ. Honoring Our Promise to Address Comprehensive Toxics Act), що суттєво розширив доступ до медичної допомоги та допомоги з інвалідності для ветеранів, які зазнали опіків та іншої шкоди від токсичних речовин внаслідок дій на Близькому Сході та Афганістані [40]. Наступного дня після підписання закону було встановлено рекорд за кількістю онлайн-заяв на отримання компенсації з інвалідності. У звіті Управління генерального інспектора за вересень 2025 р. зазначається, що Управління з питань виплат ветеранам відстає в опрацюванні випадків, які не належать до переліку захворювань, передбачених Законом «РАСТ». Попри вжиті заходи для покращення процесу розгляду заяв, проблему неточностей у роботі з непередбачуваними станами не було усунуто. Встановлено, що працівники часто неправильно класифікували звернення, пов'язані з токсичним впливом, не здійснювали належної перевірки участі ветеранів у діяльності з ризиком токсичного впливу, не перевіряли медичні

огляди і висновки щодо впливу токсинів та не надавали ключову інформацію до рішень. Крім того, інструкції щодо Закону «РАСТ» є складними для персоналу, оскільки часто вони оновлюються та розподілені між кількома різними джерелами [41].

Окрім того, серед числа ветеранів спостерігаються високі показники посттравматичного стресового розладу, великий депресивний розлад, генералізована тривожність, отримання непоправної шкоди здоров'ю. Також існує проблема орієнтування у складній системі охорони здоров'я VA, що призводить до затримок, великої кількості паперової роботи та зменшення ймовірності того, що ветерани звертатимуться за необхідною медичною допомогою [42]. Траплялися і випадки недбалості влади у забезпеченні медичного обслуговування ветеранам, що ймовірно призвело до смерті десятків ветеранів [43]. Також варто відмітити, що в США існує більше 40 000 різноманітних програм підтримки військових, однак ветерани часто не знають, які програми доступні, не розуміють свою правомірність участі в них або мають труднощі з визначенням, які послуги дійсно відповідають їхнім конкретним потребам [44]. Деякі з цих програм зазнають критики з боку ветеранів та наглядових органів через те, що вони передбачають низьку участь у спеціалізованих напрямках та професійному навчанні, а також загальне враження, що програма є недостатньою, жорсткою і часто надається занадто близько до дати звільнення зі служби, щоб бути ефективною [45].

Військовий досвід Ізраїлю тісно пов'язаний з його історією та має безліч аспектів. Зосереджуючись на контексті допомоги ветеранам, можна сказати, що реінтеграція ветеранів Армії оборони Ізраїлю (ЦАХАЛ) у цивільне життя є комплексним і багатограним процесом, особливо для тих, хто отримав поранення або зазнав травм під час служби. Враховуючи унікальний характер військової служби в Ізраїлі, яка є обов'язковою для більшості громадян, поняття «ветеран» тісно інтегроване у розуміння суспільства. Армія Ізраїлю організована як система з чітко визначеними правилами служби, що включають встановлений термін для строковиків, прозорий і суворий відбір, а також підтримку розвитку

професійних і особистісних навичок солдатів під час служби та після її завершення. Для молоді служба в армії є важливим кар'єрним кроком, адже без неї складно будувати кар'єру у правоохоронних і державних органах, оборонному секторі та високотехнологічних компаніях [46].

Процес реінтеграції ветеранів в Ізраїлі контролюється потужною державною системою, створеною на принципі національної відповідальності перед тими, хто отримав поранення, захищаючи державу. Головними органами, що керують процесом реінтеграції ветеранів, є Міністерство оборони Ізраїлю та Департамент реабілітації [47]. Окреме місце займає неурядова неприбуткова організація «Zahal Disabled Veterans Organization» (ZDVO), яка має на меті забезпечення поранених ветеранів всім необхідним для тривалого процесу їхньої реабілітації. Зазначається, що це єдина організація, яка має законне право представляти ветеранів, поранених і скалічених під час служби на захисті Ізраїлю [48]. Ізраїль застосовує політику «Реабілітація перед бюрократією», що гарантує негайне надання медичної та психологічної допомоги, а також фінансової підтримки, відкладаючи проведення медичних комісій на один рік, щоб забезпечити початкове відновлення та стабілізацію стану поранених. У цей проміжний період поранені отримують фінансову підтримку відповідно до індивідуальних потреб, комплексне медичне лікування та повноцінну психологічну допомогу. Очікується, що Департамент реабілітації опікуватиметься приблизно 100 000 поранених Армії оборони Ізраїлю, причому половина з них матиме проблеми з психічним здоров'ям. Готуючись до цього зростання навантаження, Департамент створив спеціальний підрозділ обслуговування ветеранів, який працюватиме із вдосконаленими технологічними та цифровими системами. Це має спростити адміністративні процеси як для ветеранів із тривалою інвалідністю, так і для тих, хто нещодавно зазнав поранень під час поточної війни [49].

У цілому програми реабілітації та реінтеграції Ізраїля передбачають оцінювання, професійне консультування, навчання та допомогу з інтеграцією у сферу зайнятості. Усе це спрямовано на відновлення або розвиток втрачених

навичок, щоб допомогти ветерану повернутися до роботи або знайти нове місце на ринку праці. Програми можуть включати фізичне лікування, психотерапію, соціальні послуги, професійне та академічне навчання, підготовчі курси, підтримку мобільності (наприклад, доступність для інвалідних візків, допоміжне обладнання, підіймач для візків) і наставництво (наприклад, призначення ментора, який допомагає розвивати соціальні навички) [50]. Великими програмами допомоги ветеранам під час та після реінтеграції, які здебільшого здійснюються у співпраці з ZDVO, є програми підтримки ветеранів ZDVO та діяльність «Beit Halochem» - «домівок воїнів», тобто ветеранських центрів. Вони пропонують терапевтичні, спортивні, рекреаційні та мистецькі програми, а також сприяють формуванню відчуття спільноти, де ветерани отримують розуміння та можуть спілкуватися з тими, хто має схожий досвід [51].

Однак попри таку розвинену систему допомоги, ветерани часто стикаються зі значними труднощами. Через постійну службу в резерві звільнений солдат в Ізраїлі може опинитися в проміжному й парадоксальному стані, що ускладнює перехід від армійського до цивільного життя і навпаки. Цей перехід часто описують як культурну міграцію, що передбачає адаптацію до мінливого світу. Крім того, для багатьох солдатів дружні зв'язки, налагоджені під час служби, залишаються на все життя. Тому звільнення зі служби й повернення до рідного міста потенційно можуть стати емоційною кризою. Військова культура посилює й підкреслює емоційну відстороненість, іноді змушуючи військовослужбовців справлятися з важкими емоціями шляхом їх пригнічення. В Ізраїлі ці переходи можуть відбуватися часто й дуже швидко через потреби служби в резерві, тому солдати можуть опинитися на передовій уже за кілька годин після повторного призову або повернутися додому невдовзі після участі в бойових діях. У таких обставинах балансування між солдатською та цивільною ідентичностями є особливо складним [52]. Окрім того, згідно із даними Міністерства охорони здоров'я Ізраїлю через місяць після початку нової фази війни у 2023 виявилось, що країна не готова впоратися з кількістю поранених військових і цивільних, а також з іншими пацієнтами, які потребують реабілітації після операцій чи

хвороб. Очікується, що багато ізраїльтян, поранених під час війни, потребуватимуть як стаціонарної, так і амбулаторної реабілітації через тяжкі фізичні травми у поєднанні з посттравматичним стресовим розладом [53].

Система підтримки та піклування про ветеранів у Південній Кореї також бере свій початок з історичного контексту. Активна фаза війни між Північною Кореєю та Південною Кореєю йшла з 1950 по 1953 рік, однак в результаті не було підписано мирного договору, тому цей конфлікт досі не вирішений. Через це військова служба у Південній Кореї вважається одним із найважливіших аспектів суспільного життя. Значення служби у війську виходить далеко за межі національної безпеки і слугує засобом ідеологічного виховання, обрядом посвяти та центральним обов'язком громадянина на шляху до політичного життя. У Південній Кореї військова служба також є практично обов'язковим елементом для кар'єрного шляху. Окрім того, вона вважається глибокою особистою жертвою, яку молоді чоловіки приносять на благо своєї країни. Цей досвід може сприйматися як тягар, але для багатьох юнаків він означає вступ у доросле життя [54]. Водночас наголошується, що Південна Корея аналізує досвід інших країн у сфері соціального забезпечення ветеранів та упроваджує найефективніші способи їх підтримки [43].

Центральним органом, відповідальним за справи ветеранів, є Міністерство у справах патріотів і ветеранів, яке у 2023 році було підвищено до статусу повноправного члена урядового рівня. Його мета полягає у вшануванні тих, хто присвятив себе служінню нації, а також у забезпеченні всебічної підтримки через пільгову систему, програми добробуту та охорони здоров'я, працевлаштування ветеранів та інші заходи підтримки [55]. Міністерство упроваджує ряд програм підтримки ветеранів та сприяння їхній інтеграції, наприклад, у вигляді прямої фінансової допомоги, пенсій за інвалідністю, ветеранський пенсій та різних надбавок. Існують програми медичної підтримки і функціонують шість регіональних госпіталів для ветеранів, де їм надають комплексну допомогу, яка включає медичне лікування, психологічну підтримку і догляд на останніх етапах життя, особливо для літніх ветеранів [43]. Крім того, ветерани, які проживають у

віддалених районах, можуть отримувати медичні послуги через регіональні лікарні, уповноважені Міністерством. Також зазначається, що Міністерство оперативно забезпечує ветеранів з інвалідністю сучасними інвалідними візками та протезами, щоб покращити їхню мобільність і якість життя. Для ветеранів і ветеранок, їхніх чоловіків, дружин і дітей, які навчаються у початкових, середніх і вищих навчальних закладах, передбачені програми освітньої підтримки у формі оплати навчання, освітніх надбавок і стипендій. Надається допомога у працевлаштуванні, пільгові кредити та позики, система асистування та менторства для ветеранів та інші подібні програми підтримки для членів сімей ветеранів. Окрім того, Міністерство опікується національними цвинтарями та меморіальними об'єктами і сприяє формуванню національної культури пам'яті [55]. Унікальним заходом державного рівня є програма «Revisit Korea», у межах якої уряд запрошує ветеранів Корейської війни та їхні родини з країн-союзниць ООН знову відвідати Корею у якості почесних гостей, щоб вони могли на власні очі побачити мир і добробут, здобутий за рахунок їх служби та самопожертви [56].

Система підтримки та реінтеграції ветеранів Південної Кореї загалом стикається з тими самими викликами й проблемами, що й інші країни, пов'язаними зі стигматизацією психічного здоров'я, труднощами економічної реінтеграції та погіршенням стану здоров'я. Суспільним бар'єром у країні є явище стигми, пов'язаної з психічними та посттравматичними стресовими розладами. Через неї ветерани часто не звертаються по професійну допомогу, побоюючись осуду суспільства або сприйняття їх як слабких, що, у свою чергу, призводить до тривалої психологічної травми, хронічної депресії та соціальної ізоляції [57]. Окрім того, інколи спостерігається явище громадського осуду щодо пільг, які деякі громадяни можуть вважати несправедливою перевагою в умовах висококонкурентного суспільства. Однією з характерних проблем у Південній Кореї є контекст системи компенсацій військової служби, адже її обов'язковий характер означає, що багато молодих чоловіків змушені переривати формування цивільної кар'єри. Хоча уряд розглядає можливість розширення "військових

кредитів” для зарахування до національної пенсійної системи, загальний розрив у кар’єрному зростанні та рівні заробітної плати між кадровими військовими та призовниками залишається суттєвою проблемою [58].

Підсумовуючи дані про системи підтримки та реінтеграції ветеранів інших країн, їхній досвід, соціальний і історичний контекст, а також наявні проблемні тенденції, можна виокремити основні риси, які слід урахувати Україні для покращення власної ветеранської політики. Сильна система підтримки ветеранів в Україні потребує інтеграції глибоко вкоріненого шанування ветеранів, характерного для проаналізованих країн, одночасно з рішучим усуненням бюрократичних і системних недоліків, які є проблемою в їхніх моделях. Це означає, що Україна має зосередитися на трьох ключових напрямках: піднесенні суспільної пошани, спрощенні надання послуг і зміні культури ставлення суспільства до психічного здоров’я, мінімізуючи явище стигми.

Україні варто перейняти і адаптувати досвід ізраїльської моделі національної солідарності та взаємопідтримки, у якій цивільне населення сприймає підтримку Збройних Сил не як державний обов’язок, а як спільну громадську відповідальність. Цей принцип можна здійснити шляхом регулярних помітних публічних актів вшанування ветеранів, які будуть здійснюватися без зайвого пафосу та формалізації. Оскільки саме завдяки їхнім величезним зусиллям країна продовжує своє існування, держава та громадянське суспільство мають підкреслювати вдячність у системі освіти, медіа та громадському житті, формуючи ставлення до ветеранів як до національних героїв і шанованих членів громади. Такий суспільний акцент є критично важливим для того, щоб ветерани не залишалися ізольованими, а природно інтегрувалися у суспільство.

Приклад системи Сполучених Штатів, у якій складні програми виплат і допомоги ветеранам часто втрачають ефективність через бюрократію та хронічні затримки, дає змогу чітко окреслити ці недоліки й працювати над їх усуненням. Міністерство у справах ветеранів США часто піддається критиці через створення заплутаної лабіринту системи заяв і апеляцій, які можуть розглядатися роками, ускладнюючи отримання заслуженої компенсації та медичної допомоги для

ветеранів. Україна має зробити висновки з цього досвіду, зосередившись на цифровій трансформації для створення єдиного прозорого порталу, де ветерани зможуть оформлювати всі заявки, відстежувати статуси й записуватись на прийоми фахівців. Це скоротить потребу у паперовій бюрократії, особистих візитах і суб'єктивних рішеннях чиновників, які характерні як для системи США, так і для ранніх українських програм підтримки. Перехід від хаотичної і фрагментованої пільгової системи до моделі практичних можливостей і послуг дозволить збільшити ефективність програм допомоги та розвивати їх відповідно до сучасних тенденцій, а не затримувати через сталі традиції. Необхідно запровадити травмоорієнтовані процедури надання послуг із визначеними строками виконання, щоб усунути затримки, які спричиняють сильний стрес і фінансові труднощі для ветеранів. Пріоритетність психічного здоров'я та подолання стигми.

Окрім того, однією з проблем залишається культура, що підкреслює стигму щодо звернення по психологічну допомогу. Суспільна недовіра до психіатричної допомоги пов'язана зі страхом дискримінації та можливими наслідками для працевлаштування чи соціального статусу. Україна має створити культуру, у якій звернення по психологічну допомогу сприйматиметься як прояв сили, а не слабкості. Доцільно перейняти та розвивати практику створення мереж підтримки «рівний-рівному» між самими ветеранами, які створюють безпечне середовище без осуду, сприяючи емоційному розвантаженню та зменшенню відчуття ізоляції. Доступ до психологічної допомоги у цій системі повинен бути невід'ємною частиною реабілітації. Це допоможе закріпити у суспільній свідомості розуміння, що відновлення психічного та фізичного здоров'я це єдиний безперервний процес.

Висновки до розділу 1

Отже, у першому розділі роботи було обґрунтовано, що соціальне підприємництво сформувалося як самостійне соціально-економічне явище внаслідок еволюції підходів до поєднання підприємницької діяльності та

суспільної відповідальності. Сутність соціального підприємництва полягає у використанні підприємницьких механізмів для досягнення соціально значущих результатів за умови фінансової життєздатності, що дозволяє розглядати соціальне підприємництво як ефективний інструмент сталих соціальних змін. Відсутність єдиного універсального визначення зумовлює необхідність контекстного підходу до його аналізу, особливо з урахуванням національних особливостей та актуальних суспільних проблем. Такий принцип діяльності соціального підприємництва зумовлює його особливу цінність у контексті реінтеграції ветеранів до цивільного життя.

Дослідження показало, що реінтеграція ветеранів є багаторівневим і тривалим процесом, який охоплює не лише відновлення фізичного та психічного здоров'я, а й соціальну адаптацію, економічну самостійність і включення у життя громади. Ефективність цього процесу значною мірою залежить від узгодженості дій державних інституцій, місцевих громад, громадських організацій і приватного сектору, а також від переходу від пасивної моделі пілг до активних механізмів підтримки та самореалізації ветеранів. У цьому контексті міжнародний досвід реінтеграції ветеранів показав загальні закономірності успішних моделей, серед яких основними умовами ефективності є суспільна повага до ветеранів, доступність і цілісність сервісів, міжвідомча координація та зменшення бюрократизації. Водночас аналіз міжнародного досвіду показав, що навіть розвинені системи підтримки стикаються з проблемами бюрократизації, фрагментованості програм і стигматизації, що обмежує їхню ефективність. Таким чином, соціальне підприємництво є перспективною формою поєднання економічної активності та соціальної відповідальності, яка може органічно доповнити державну систему реінтеграції ветеранів. Його потенціал полягає у створенні можливостей для працевлаштування, самозайнятості та соціальної інтеграції ветеранів на рівні громад, що формує теоретичне підґрунтя для подальшого дослідження практичних механізмів використання соціального підприємництва в системі заходів реінтеграції в Україні.

РОЗДІЛ 2

ВИВЧЕННЯ ДОСВІДУ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ В УКРАЇНІ

2.1. Тенденції розвитку соціального підприємництва та реінтеграційних практик для ветеранів у Вінницькій міській територіальній громаді

Для протистояння російській агресії українському суспільству необхідно бути об'єднаним та соціально стабільним. Однією із умов цілісності та стабільності є справедлива і системна взаємодія держави, бізнесу та громади. Одним із ефективних інструментів такої взаємодії є соціальне підприємництво, що передбачає здійснення соціально-інноваційної комерційної діяльності та має за мету вирішення соціальних проблем. Соціальне підприємництво в Україні вже є не одиничним явищем та поступово стає популярнішим і престижним, адже суспільство дуже позитивно сприймає підприємства із важливими соціальними місіями. Попри це в Україні немає чіткого нормативно-правового визначення соціального підприємництва, тому трапляються випадки, коли підприємці помилково позиціонують свій бізнес як соціальне підприємство, але насправді вони представляють або соціально відповідальний бізнес, або громадську організацію, або традиційне комерційне підприємство. Однак, після російського вторгнення 2022 року в українському суспільстві загострюються проблеми ВПО, працевлаштування ветеранів, осіб з інвалідністю та вразливих груп населення. Таке загострення проблем дає змогу чіткіше їх окреслити, зосередитися на їх вирішенні та, як наслідок, краще розуміти напрям діяльності. Це мотивує до пошуку необхідних даних для вирішення складних соціальних проблем та власне потреби вести діяльність у формі традиційного або соціального підприємства [59]. Також цьому сприяє економічна та суспільна згуртованість людей, які

об'єднані прагненням вирішення власних соціальних та економічних проблем [60].

Розвиток системи соціального підприємництва у Вінницькій міській територіальній громаді (ВМТГ) здійснюється Вінницькою міською радою. Вінниця стала першим містом в Україні, яке на регіональному рівні затвердило окремий нормативний документ, присвячений соціальному бізнесу [60]. Даний документ мав на меті нормативно-правове регулювання термінологічної бази і визначення пріоритетів розвитку соціального підприємництва. Першочерговим завданням цього документу є визначення пріоритетів розбудови сприятливої екосистеми для розвитку соціального підприємництва у ВМТГ [61]. Така екосистема охоплює сукупність взаємозалежних сторін і факторів, що сприяють розвитку продуктивного соціального підприємництва в регіоні, і включає сім основних складових, представлених на рисунку 2.1.

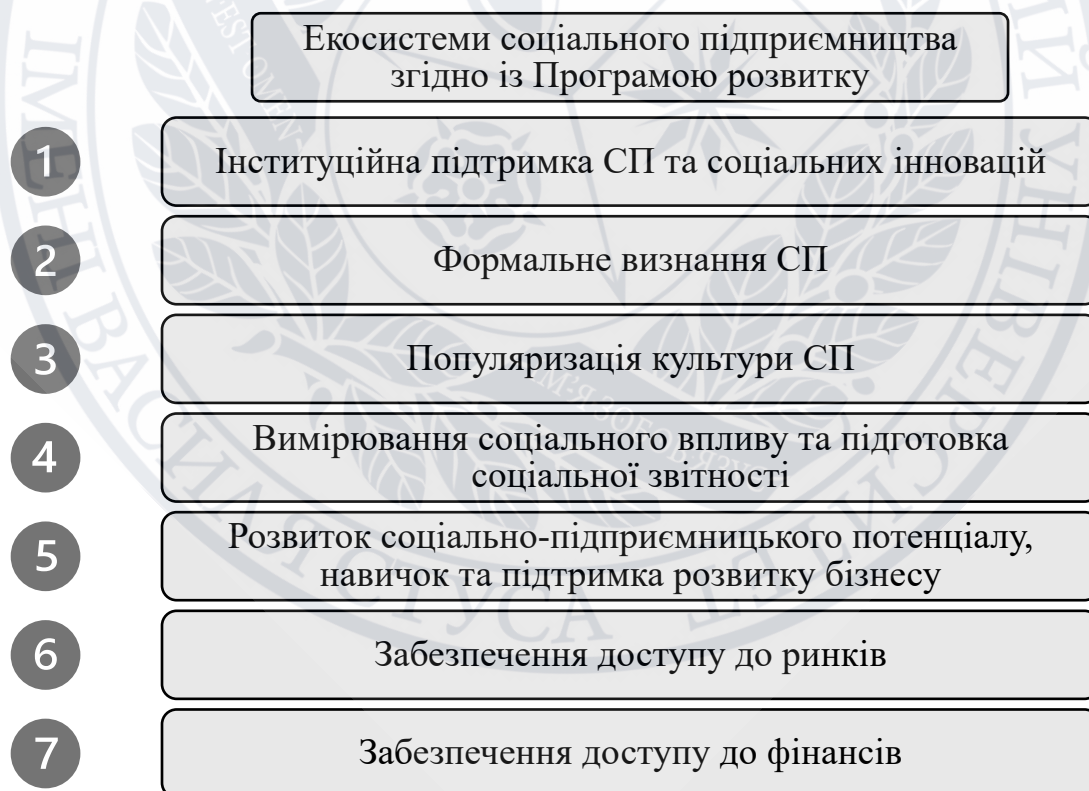

Рисунок 2.1 – Складові екосистеми соціального підприємництва у Вінницькій міській територіальній громаді

Джерело: складено автором на основі [62]

Екосистема соціального підприємництва виступає комплексним інструментом підтримки соціальних підприємств та ініціатив, що спрямовані на розв'язання суспільних проблем і підвищення якості життя людей. Ефективне упровадження кожної зі складових екосистеми передбачає співпрацю місцевої влади, громади та бізнесу у цілісній мережі для підтримки та сприяння соціальним підприємствам. Логіка екосистеми дозволяє підтримувати необхідний рівень інновацій і не втрачати позиції на конкурентному ринку [62].

У 2020 році було проведено детальний аналіз екосистеми розвитку соціального підприємництва у Вінницькій міській територіальній громаді, який охоплював усі ключові аспекти цієї екосистеми. Дослідження показало, що підприємці ВМТГ активно зацікавлені у постійному діалозі та співпраці з місцевим самоврядуванням для створення сприятливого середовища розвитку соціального підприємництва. Саме з цією метою департамент економіки та інвестицій ініціював впровадження цільової програми, спрямованої на розвиток соціального підприємництва у ВМТГ. Багато підприємств та організацій були зацікавлені у концепції соціального підприємництва, але це були лише теоретичні ідеї. До цього спостерігалася негативна тенденція у розвитку культури соціального підприємництва.

У місті не проводились системні інформаційні кампанії, не існувало експертного центру або інформаційного ресурсу з оцінки та інструментів вимірювання соціального впливу підприємств. Були відсутні публічні механізми загальної оцінки результатів роботи соціальних підприємців та їхнього впливу на місто. Також не функціонували державні освітні установи для підготовки, консультування та менторської підтримки соціальних підприємців, а система постійного бізнес-менторства не була запроваджена. Підприємства не входили до складу бізнес-асоціацій і об'єднань міста, а відповідна структура для підтримки розвитку соціальних бізнесів відсутня. У нормативно-правовому аспекті не запроваджено механізмів підтримки соціальних підприємців у підготовці заявок на участь у публічних закупівлях, хоча така можливість передбачена Законом

України «Про соціальні послуги» [63]. У діючих соціальних підприємств низький потенціал для конкурування на відкритому приватному ринку, адже ставлячи пріоритет на соціальній місії вони ризикують погіршити комерційний аспект діяльності. Окрім того, джерела фінансування для розвитку бізнесу для соціальних підприємців дуже обмежені. Наприклад, соціальні підприємства, які утворилися у місті на базі громадських організацій, можуть залучити фінансування переважно через грантові програми від міжнародних донорів. Також у громаді не впроваджено місцевої програми для підтримки виключно соціальних стартапів або підприємств для масштабування бізнесу. Єдина кредитна програма, орієнтована виключно на соціальних підприємців, це програма соціального інвестування WNISEF, що реалізується спільно з Ощадбанком та Кредо Банком. Для її отримання соціальне підприємство має працювати на ринку щонайменше шість місяців та надати всі фінансові й нефінансові документи, що підтверджують успішність діяльності та здатність обслуговувати кредит [64]. Такі вимоги обмежують доступ до програми для підприємців-початківців [61].

Підсумовуючи результати дослідження, можна сказати, що сфера соціального підприємництва у Вінницькій міській територіальній громаді як мінімум до 2019 року була обмеженою та фактично перебувала на початковому етапі. Немає достовірних систематичних даних про існуючі на той момент соціальні підприємства у ВМТГ, тому складно стверджувати про їх наявність та життєвий цикл. Однак після прийняття «Програми розвитку соціального підприємства» у Вінниці ситуація отримала позитивну тенденцію. Було затверджено та здійснено цілу низку проектів, які мали на меті допомогти розвивати, досліджувати та поширювати досвід соціальних підприємств у ВМТГ. Ці проекти сприяли створенню нових підприємств у Вінниці та поширювали інформацію про них у громаді, навіть досі проводяться відповідні заходи щодо розвитку соціального підприємництва [65]. У Вінниці відкривали свої заклади такі відомі мережі соціальних підприємств України, як «Good bread from good people» та «Veterano pizza». На жаль, інформація про стан пекарні на сьогодні

потребує уточнення, а заклад «Veterano» вимушено закритися через те, що більшість його працівників зараз у лавах Сил оборони України. Окрім цих підприємств у Вінниці діяло соціальне підприємство під назвою УВВ Інжиніринг, яке позиціонувало себе як інженерну компанію українських ветеранів, однак і воно зараз вимушено припинило свою діяльність через вторгнення росії.

Досвід «Veterano Pizza» та УВВ Інжиніринг відкриває новий аспект дослідження на тему реінтеграційних практик для ветеранів, а саме працевлаштування ветеранів. Будь-яка форма зайнятості для ветеранів позитивно впливає на процес реінтеграції, створює можливість до фінансового самозабезпечення, стабільного життя та налагодження соціальних контактів у тій чи іншій формі. Зайнятість у формі власного ветеранського підприємства або роботи у соціальному підприємстві має ще більший вплив на описані аспекти реінтеграції військовослужбовців. Робота у власному бізнесі або в команді інших ветеранів формує відчуття причетності та командного духу, подібного до військового, але в мирному контексті, і сприяє зменшенню психологічної напруги під час перехідного періоду. Крім того, такі підприємства часто взаємодіють із цивільним населенням, що сприяє руйнуванню бар'єру «військовий-цивільний». Ветерани перестають сприйматися як окрема група, натомість виступають підприємцями та роботодавцями [66].

В ході дослідження встановлено, що за даними інформаційного ресурсу «Суспільне Вінниця» на Вінничині станом на вересень 2025 р. функціонує щонайменше 7 ветеранських бізнесів (від поліграфії до ветклінік) і ще 5 в області. Їх можна знайти на інтерактивній мапі Українського ветеранського фонду. Вінницька область посідає друге місце в Україні за кількістю грантів для ветеранів через програму «Варто РОБИТИ СВОЄ 2.0», отримавши підтримку для 15 бізнесів, а загалом у 2024 році 70 осіб отримали гранти на понад 34 млн грн, що стимулює розвиток різноманітних сфер – від агро до ІТ та психології.

За даними Вінницького обласного центру зайнятості у 2024 р. 70 осіб отримали позитивні рішення про надання гранту на відкриття власної справи на

загальну суму 34,3 млн.грн. Серед них 39 осіб - це ветерани, 31 - дружини або чоловіки учасників бойових дій. За умовами програми вони мають створити 144 нових робочих місця.

Напрями, які обирають для бізнесу отримувачі грантів, різноманітні: надання ветеринарних послуг, розведення худоби, відкриття студії вишивки, заснування екогосподарства, вирощування блакитного австралійського рака, надання медичних послуг, створення будівельної компанії, логістика тощо.

З квітня 2025 р. Департамент соціальної політики ВМР розпочав процес створення каталогу ветеранських бізнесів, що працюють на території Вінницької міської територіальної громади. Задля цього фахівці збирають інформацію про власні справи ветеранів та ветеранок, родин військових, а також тих, хто створив бізнес на честь полеглого Героя.

За результатами вивчення інформаційних ресурсів Вінничини наведемо узагальнену характеристику окремих кейсів ветеранського бізнесу у ВМТГ (табл.2.1).

Таблиця 2.1 – Кейси успішного ветеранського бізнесу у ВМТГ

Вид діяльності	Джерело фінансування	Розмір гранту на започаткування бізнесу
Будівельний бізнес	Грант від Українського ветеранського фонду	1,5 млн грн
Вишивальний бізнес	Конкурс «Роби своє» від фонду «МХП-Громаді»	100 тис грн (гранті кошти) 100 тис грн – власні кошти, з них витрачено: 175 тис.грн – вишивальна машинка 25 тис грн - матеріали
Акваферма	Пільгові кредити від ветеранської організації «FinStream», грант від Благодійного фонду «МХП-Громаді» та агропромислового холдингу «Астарта»	62 тис.дол
Кафе-млинцева	Грант від держави «Власна справа»	0, 5 млн грн, з них витрачено 400 тис. - купівля електромобіля для

		безкоштовної доставки товару, 100 тис. грн — обладнання в цех.
Зоопрострір	Грант від Українського ветеранського фонду за програмою «Варто 11.0».	1,5 млн грн

Окрему увагу варто приділити ролі громадських організацій у сприянні реінтеграції ветеранів, їх працевлаштуванню та допомозі у створенні власних ветеранських підприємств. Громадські організації часто надають безпосередні, орієнтовані на людину послуги, адже ветерани та їхні родини найчастіше потребують саме такого підходу. Особливістю діяльності громадських організацій є те, що вони працюють спираючись на неформальні мережі та підтримку рівних, а не на бюрократичні державні структури [67]. Громадські організації створюють локальні ветеранські простори та хаби, які виступають точками доступу для вирішення комплексних проблем, пропонуючи психологічну, соціальну та юридичну допомогу. Наприклад, значна частка юридичної допомоги та спеціалізованої психологічної підтримки надається саме через громадські організації, які часто мають вищий рівень довіри та культурної компетентності, ніж традиційні державні служби. Ветерани та їхні родини часто повідомляють, що покладаються на ці неформальні мережі для допомоги проходження бюрократичних процедур і пошуку необхідних послуг. Громадські організації можуть бути представниками ветеранської спільноти, взаємодіючи з міністерствами та парламентом для розробки і просування ініціатив, спрямованих на підтримку. Вони надають практичні аналітичні дані з місць, що є критично важливими для формування законодавства [68]. Окрім того, громадські організації надають цільові програми навчання та перекваліфікації у сферах з високим попитом, таких як ІТ, управління проектами та бізнес-навички, забезпечують поглиблене навчання з розвитку бізнесу, наставництво від успішних підприємців та допомогу у створенні бізнес-планів [69]. Одним із прикладів громадської організації, яка може надавати освітні та менторські

послуги ветеранам, є ГО «Академія успіху». Вона проводила або брала участь у різноманітних освітніх заходах для ВПО та ветеранів, одним із яких був II Всеукраїнський круглий стіл, присвячений актуальним питанням HR-менеджменту та соціального підприємництва в умовах воєнного стану. На цьому заході відбулося опрацювання практичних кейсів щодо підготовки кадрового резерву для соціальних проєктів, реабілітації ветеранів через залучення у соціальний бізнес, ініціатив соціального підприємництва у сферах освіти, послуг та виробництва [70]. Досвід «Академії успіху» показує, що громадські організації можуть організовувати освітні заходи для ветеранів у сфері соціального підприємництва та створення бізнесу, застосовуючи цілісний, міждисциплінарний і колаборативний підхід. Такі заходи можуть робити акцент на навчанні через практику та аналіз реальних кейсів. Це означає використання успішних ветеранських підприємств як навчальних прикладів і побудову програми таким чином, щоб вона завершувалася презентацією бізнес-ідей. Важливим компонентом має бути наставницька програма, що супроводжує ветеранів від етапу планування до запуску бізнесу. Основна увага повинна приділятися розробці бізнес-планів, які сприятимуть післявоєнному відновленню, наприклад, у сфері реконструкції чи реабілітаційних послуг.

Підсумовуючи викладену інформацію, можна зробити висновок, що після прийняття програмного документа про соціальне підприємництво у ВМТГ в цілому спостерігалася позитивна тенденція розвитку цієї сфери. У самій Вінниці діяли два соціальні підприємства, місією яких було працевлаштування ветеранів. Однак через російську агресію діяльність цих підприємств довелося припинити і подальша доля підприємств та ймовірність відновлення роботи невідомі. Неможливо передбачити хід подій російсько-української війни, тому поки що подальші прогнози розвитку цієї сфери у ВМТГ схилиються до негативних результатів. Тим не менш, аналізуючи результати діяльності соціальних підприємств, можна сказати, що у повоєнному відновленні вони є перспективним інструментом вирішення одночасно і соціальних, і економічних завдань, та показують, що ветерани, отримавши підтримку у започаткуванні власної справи,

успішно реінтегруються в економіку, створюють робочі місця для себе та інших громадян і виступають носіями культури відповідального бізнесу.

Досвід ВМТГ демонструє, що для повного використання потенціалу ветеранів необхідна цілеспрямована та системна політика їх підтримки. Комплексний підхід має включати професійну перепідготовку, надання фінансової допомоги для здобуття освіти, активну взаємодію з роботодавцями, менторські програми та врахування гендерних аспектів. Така система підтримки сприятиме ефективній інтеграції ветеранів у цивільне життя та забезпеченню їх соціальної стабільності. Впровадження комплексних заходів дозволяє не лише знизити рівень безробіття серед ветеранів, але й покращити їх соціально-економічний стан, зменшити психологічні труднощі та гарантувати захист прав [71]. Реалізація рекомендованих заходів створить умови для реалізації лідерського потенціалу ветеранів у підприємстві та зменшить ризики маргіналізації і бідності у ветеранському середовищі [66]. Одним із потенційних ефективних інструментів упровадження такої політики є громадські організації, орієнтовані на роботу з ветеранами. Вони можуть розробити навчальні програми, що враховуватимуть як особисті, так і професійні навички ветеранів, виходячи за межі базових знань про бізнес. Це передбачає створення орієнтованого на соціальне підприємництво підходу, який навчає ветеранів засновувати підприємства, вирішувати проблеми громади та забезпечувати роботою вразливі групи суспільства. Таке навчання має доповнюватися сучасними знаннями з HR і менеджменту, адаптованими до післявоєнного контексту, а також допомагати ветеранам переносити військові навички лідерства й дисципліни у цивільне бізнес-середовище.

2.2. Аналіз нормативно-правової бази розвитку ветеранського бізнесу та соціального підприємництва

Юридичне визнання та створення послідовної нормативно-правової бази ветеранського бізнесу як окремої категорії підприємництва в Україні відбулося зовсім нещодавно. Ветеранський бізнес фактично існував і раніше, однак він

підпадав під визначення звичайного комерційного підприємництва або громадських чи благодійних організацій, як ініціативи окремих ветеранів або організацій, що підтримували їхній розвиток [72]. Сучасна нормативно-правова система ветеранського бізнесу включає Конституцію, Господарський, Цивільний та Податковий кодекси, спеціалізовані акти та Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [73]. Але 31 липня 2025 року Верховна Рада ухвалила Закон України «Про ветеранське підприємництво», що передбачає підтримку учасників бойових дій шляхом створення виключних економічних прав і умов для ветеранського підприємництва як окремої категорії бізнесу [74].

Даний закон має набрати чинності 26 лютого 2026 року та стати основою для створення цілісної екосистеми підтримки ветеранського бізнесу, а її додаткову структуру утворять акти Кабінету Міністрів та Міністерства у справах ветеранів. Закон уперше дає чітке визначення ветеранського підприємництва, закріплює принципи державної політики у цій сфері та визначає механізми державної підтримки. Відповідно до сучасного визначення, ветеранське підприємництво це самостійна, ініціативна, систематична господарська діяльність або незалежна професійна діяльність, що здійснюється суб'єктами ветеранського підприємництва на власний ризик з метою досягнення як економічних, так і соціальних результатів, зокрема отримання прибутку. Закон також уперше офіційно встановлює статус суб'єкта ветеранського підприємництва (рис. 2.2).

Основні напрями державної політики у сфері ветеранського підприємництва, закріплені законом, зводяться до створення сприятливих умов для розвитку бізнесу ветеранів шляхом [72]:

1. Економічних стимулів.
2. Доступу до держзамовлень.
3. Спрощення регуляції та процедури дозволів.
4. Підтримки освіти та перекваліфікації ветеранів.
5. Сприяння інноваціям, експорту та інвестиціям.

6. Можливості оренди держмайна без аукціонів.
7. Моніторингу ефективності та інтеграцію у промисловість і технопарки.

Суб'єкти ветеранського підприємництва			
Ветерани війни, зареєстровані як фізичні особи-підприємці	Ветерани війни, які є самозайнятими особами згідно законодавству	Юридичні особи, в яких ветеран війни самостійно або з іншими ветеранами війни є кінцевим бенефіціарним власником	Іноземці або особи без громадянства, які легально перебувають в Україні протягом останніх п'яти років і брали участь у захисті України в складі ЗСУ чи інших військових формувань

Рисунок 2.2 – Перелік суб'єктів ветеранського бізнесу згідно із законодавством України

Джерело: складено автором на основі [74]

Закон також запроваджує спеціальний режим економічної підтримки ветеранського підприємництва, що передбачає надання суб'єктам ветеранського підприємництва додаткових заходів підтримки. До них належать участь у державних і муніципальних програмах допомоги, отримання субсидій і грантів, доступ до пільгового кредитування та участь у спеціалізованих тендерних процедурах. Крім того, прикінцеві положення закону передбачають внесення змін до законодавства, що зобов'язують органи місцевого самоврядування розробляти регіональні програми підтримки ветеранського підприємництва з узгодженням і координацією дій із центральним органом виконавчої влади, відповідальним за формування та реалізацію політики у цій сфері. Для набрання чинності закон має бути підписаний Президентом України, а для його реалізації Кабінет Міністрів України повинен затвердити підзаконні акти, які деталізують механізми застосування положень закону, зокрема щодо доступу до програм

підтримки, фінансування та інших інструментів сприяння ветеранському підприємництву [72].

Згідно із Законом, має бути забезпечена комплексна підтримка на трьох рівнях: державному, регіональному та місцевому. До конкретних заходів входить фінансова допомога у вигляді різного виду фінансування, грантів, кредитів, надання гарантій за кредитами, часткової компенсації відсотків за кредитами, компенсації лізингових платежів і платежів за користування гарантіями. Закон зазначає, що підприємство має право отримувати одночасно лише один з видів фінансової державної підтримки. Також закон передбачає пріоритет у залученні до держзамовлень, пріоритети в оренді, створення сприятливих умов ведення бізнесу, інформаційну та освітню підтримку та багато іншого. Статус суб'єкта ветеранського підприємництва надаватиметься на п'ять років, а відомості про нього обліковуватимуться в Єдиному державному реєстрі ветеранів війни [75].

Однак Закон закріплює лише загальне бачення та принципи того, як має існувати ветеранське підприємництво, тому він має багато невизначених аспектів. Без розробки повноцінної нормативно-регулятивної бази і внесення змін до низки чинних законів, зокрема Бюджетного та Податкового кодексів, цей закон не принесе суттєвого результату [76]. Від цього залежить повноцінна робота ветеранського бізнесу, підвищення його конкурентоспроможності, розв'язання проблем реінтеграції ветеранів війни в цивільне життя та сприяння розвитку України загалом.

У той же час нормативно-правове поле соціального підприємництва хоч і має схожі та спільні риси із ветеранським бізнесом, досі залишається в Україні невизначеним та не має спеціального закону, який би чітко регулював соціальне підприємництво. Його діяльність базується на загальному законодавстві, що стосується підприємництва і не має значних особливостей. Для кращого розуміння офіційної діяльності соціальних підприємств як окремої форми підприємництва необхідно проаналізувати дотичні нормативно-правові акти.

У 1991 році було підписано Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю», який встановив принципи соціального захисту осіб з інвалідністю та гарантував їм рівні з іншими громадянами можливості для участі в суспільному житті [77]. Він визначив, що держава зобов'язана створювати умови для реалізації прав таких осіб і забезпечувати їх соціальний захист. Уперше назва «соціальне підприємство» публічно була використана під час упровадження проекту «Мережа громадської дії в Україні» у 2004-2008 роках, який фінансували USAID [78]. Проект був направлений на побудову міжсекторального партнерства, розвиток нових підходів та моделей, а також надання консультаційної та грантової підтримки організаціям, що пропонують застосування нових підходів до самофінансування та отримання доходу задля досягнення значимого соціального впливу та покращення якості життя цільової групи [79]. У 2013 році відбулася перша спроба законодавчого регулювання соціального підприємництва у вигляді законопроекту «Про соціальні підприємства», однак Комітет Верховної Ради з питань економічної політики його відхилив. У 2015 році була друга спроба узаконити соціальне підприємництво в Україні через допрацьований законопроект, але він отримав негативний висновок антикорупційної експертизи нормативно-правового акту [80]. Попри те, що у зв'язку з російською агресією на сході України з'явилася значна кількість нових вразливих груп населення, а багато міжнародних донорських організацій запровадили програми підтримки внутрішньо переміщених осіб, зокрема щодо відкриття власних підприємств, суттєвих ініціатив щодо врегулювання нормативно-правової бази соціального підприємництва донедавна більше не спостерігалось.

Але вже 27.10.2025 у Верховній Раді України зареєстровано проєкт Закону України «Про внесення зміни до Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» щодо розвитку соціального підприємництва» [81]. Основне завдання законопроекту полягає у введенні в законодавство України терміну «суб'єкти соціального підприємництва» та забезпеченні для них доступу до всіх видів державної

підтримки, передбачених чинним Законом України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні». Законопроект має на меті створення рівних конкурентних умов для розвитку соціального підприємництва поряд із традиційним малим і середнім бізнесом. Згідно з положеннями цього закону, суб'єкти малого і середнього підприємництва, які здійснюють діяльність, основною метою якої є досягнення конкретних суспільно корисних матеріальних або нематеріальних результатів, спрямованих на вирішення соціальних проблем, і при цьому отримують прибуток у розумінні цього закону, визнаються суб'єктами соціального підприємництва, а така діяльність вважається соціальним підприємництвом [81]. Соціальні підприємства, отримавши законодавчо закріплений статус, зможуть на рівних умовах конкурувати за державну підтримку, залучати інвестиції та донорське фінансування. Законопроект також уточнює політику та повноваження органів місцевого самоврядування у сфері розвитку підприємств і передбачає створення інфраструктури підтримки, зокрема бізнес-інкубаторів та фондів. У разі прийняття закон набирає чинності з дня, наступного за датою його офіційної публікації [82]. Закріплення соціального підприємництва на законодавчому рівні надасть легітимності цій формі підприємницької діяльності та стимулюватиме створення бізнесів, що поєднують економічну ефективність із реалізацією соціальної місії. Це особливо важливо в умовах війни та післявоєнного відновлення, коли держава потребує інноваційних підходів для подолання соціальних викликів [83].

Отже, нормативно-правова база розвитку ветеранського бізнесу та соціального підприємництва в Україні наразі має фрагментарний і непослідовний характер, що свідчить про її часткову інституціоналізацію, однак вона відносно швидко розвивається у відповідь на потреби воєнного часу та планування післявоєнного відновлення. Ключовим її документом у сфері ветеранського бізнесу є Закон «Про ветеранське підприємництво», який надає офіційний правовий статус і запроваджує державну підтримку ветеранських бізнесів. Натомість соціальне підприємництво досі не має єдиного, спеціалізованого

правового статусу, тому такі підприємства з соціальною місією змушені реєструватися в межах чинних форм як комерційні або неприбуткові організації. Але прийняття та ефективна реалізація положень нового законопроекту створять сприятливі передумови для інституційного зміцнення та подальшого розвитку соціального підприємництва в Україні.

2.3. Проблеми соціально-економічної реінтеграції ветеранів у суспільство

Сучасне українське суспільство внаслідок російської агресії зіткнулося з безпрецедентним зростанням кількості громадян, які брали безпосередню участь у бойових діях. За різними прогнозами, у найближчі роки частка таких осіб може становити від 15% до 25% усього населення країни [33]. Така ситуація формує нові соціальні реалії, у яких питання повернення військовослужбовців до мирного життя набуває виняткової актуальності. Це повернення часто супроводжується серйозними особистими труднощами, значними фізичними травмами і проблемами психічного здоров'я, високим рівнем депресії та симптомами ПТСР, що вимагають негайної та тривалої психосоціальної підтримки.

Реінтеграція ветеранів у суспільство передбачає комплексний підхід, що включає психологічну, соціальну та медичну підтримку, взаємодію з найближчим оточенням і ширшими соціальними групами, фізичну реабілітацію та догляд. Ці заходи можуть включати індивідуальні плани реінтеграції та реабілітаційного лікування, надання послуг з реабілітації на рівні громади або вдома для наслідків контузій, а також програми професійної підготовки та працевлаштування [23]. Реінтеграція ветеранів у суспільство є складним, багатовимірним процесом, який охоплює низку взаємопов'язаних аспектів. Кожен із цих аспектів становить окремий етап повернення військовослужбовця до цивільного життя, і на кожному з них виникають специфічні проблеми, що потребують системного підходу до їх вирішення (рис. 2.3).

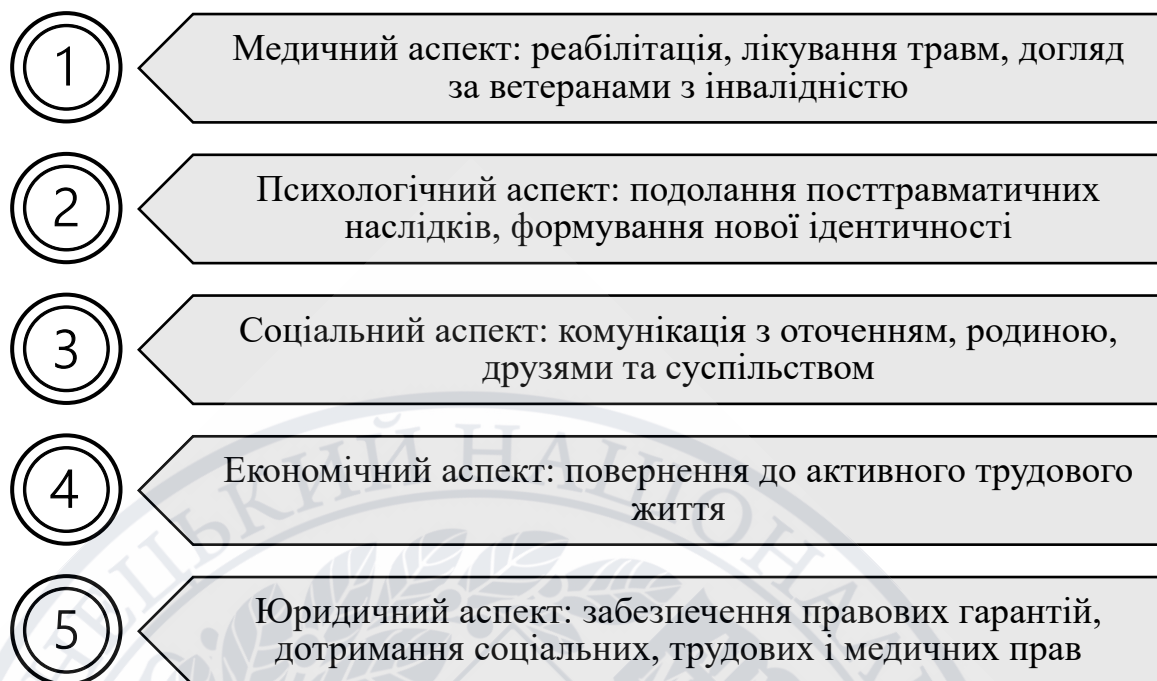

Рисунок 2.3 – Аспекти реінтеграції ветеранів у цивільне життя

Джерело: складено автором

Зосереджуючись на соціальному та економічному аспектах реінтеграції ветеранів, варто сказати, що вони взаємопов'язані та визначають не лише рівень особистої адаптації колишніх військовослужбовців, а й соціальну стабільність держави загалом. Успішна соціальна адаптація неможлива без економічної стабільності, так само як економічна активність ветерана потребує соціального прийняття та підтримки з боку громади. Їхнє ефективне забезпечення вимагає узгодженої державної політики, розвитку партнерства між державними, громадськими та бізнес-структурами, а також створення комплексних програм реінтеграції, орієнтованих на довгострокову стійкість і самореалізацію ветеранів. Однак на практиці вони зіштовхуються з низкою бар'єрів: від психологічної травматизації й соціальної ізоляції до економічної нестабільності, бюрократичних перешкод та недостатньої інституціональної координації.

Соціальна реінтеграція ветеранів передбачає відновлення їхніх зв'язків із громадою, родиною та суспільством загалом, формування нової системи взаємодії у мирних умовах. Соціальна адаптація є базовим елементом цього процесу, адже саме вона дозволяє ветеранам налагодити стосунки з оточенням і

поступово повернутися до нормального соціального функціонування. Водночас, за даними дослідження IREX, проведеного спільно з Українським ветеранським фондом та дослідницькою агенцією «Info Sapiens», більшість ветеранів в Україні стикаються із труднощами соціальної ізоляції, недовірою до суспільства та недостатньою залученістю у процеси спільноти [27].

Однією з найбільших проблем соціальної інтеграції для ветеранів на сьогодні є відмінність у досвідах війни та мирного життя. Ветерани відчують, що цивільним незручно в їхньому товаристві, що спричиняє додаткове напруження. Військовий досвід сприймається як активний і насичений подіями період, тоді як цивільне життя здається позбавленим сенсу та гідних уваги подій. Відбувається скорочення кола цивільних знайомих і тем для обговорення. Відповідно, знижується ймовірність швидкої реінтеграції у цивільне життя [27]. Окрім того, інколи ветеранам важко адаптуватися до повсякденної сімейної рутини та відносин з родиною, адже вони відчують посилення стресових факторів під час адаптації до нових ролей у своїх сім'ях, на роботі та в особистому житті. Це також може включати загострення існуючих стресових факторів, пов'язаних з порушенням соціальних функцій, бездомністю, труднощами з працевлаштуванням, поганим станом психічного здоров'я, проблемами зловживання психоактивних речовин та проблемами у відносинах [84]. Водночас складнощі зазнають і родини ветеранів, адже вони також пережили травматичний досвід життя у воєнних умовах, постійної тривоги та очікування новин. Для ветеранів у процесі адаптації та переходу від військового досвіду до цивільного життя ключовими є відчуття стабільності майбутнього, а також суспільне визнання й повага до пережитого ними досвіду. Тому держава і суспільство мають забезпечити умови для відновлення та самореалізації ветеранів у мирному середовищі, розвивати системи їхнього супроводу під час реінтеграції та формувати культуру поваги до ветеранів.

Економічна реінтеграція, у свою чергу, забезпечує матеріальну стабільність і незалежність ветеранів, сприяє зниженню рівня соціальної напруги та стимулює розвиток локальної економіки. Водночас вона характеризується

системними проблемами законодавчого характеру, відсутністю комплексного нормативного регулювання економічної реінтеграції та чітких механізмів підтримки ветеранського підприємництва. За результатами звіту Програми reSCORE Ukraine 2024, значна частина ветеранів прагне економічної самостійності через започаткування власної справи, проте стикається зі структурними бар'єрами у вигляді нестачі знань, складністю виходу на ринок праці та браком довіри з боку роботодавців [85]. Економічна реінтеграція ветеранів ускладнюється високим рівнем безробіття, труднощами з пошуком підходящої роботи та обмеженістю фінансових знань. Інші проблеми включають небажання роботодавців наймати ветеранів, особливо тих, хто має інвалідність, недостатню обізнаність про ринок праці та проблеми з психічним здоров'ям, що впливають на фінансову стабільність. Після повернення до трудової діяльності після військової служби багато ветеранів змушені відновлювати втрачений професійний капітал і конкурувати з цивільними громадянами, які мали змогу розвивати свою кар'єру. Дослідження вказують на те, що працевлаштування ветеранів може бути нестабільним або мати епізодичний характер. Окрім цього, ветерани зазнають дискримінації та стикаються з хибними уявленнями роботодавців щодо їхніх навичок [85].

Одним із ключових чинників у сфері працевлаштування ветеранів є подолання упереджень з боку роботодавців. За словами самих ветеранів, частина роботодавців досі не готові брати на роботу людей, які повернулися з фронту. У суспільній уяві нерідко існують хибні стереотипи про те, що ветерани можуть бути агресивними, конфліктними або непередбачуваними [27]. Окрім проблем із фізичним та психічним здоров'ям, перешкодами для ветеранів у пошуку роботи є специфічність отриманих навичок військового досвіду. Деякі навички, які військовослужбовець отримує під час служби в армії, можуть бути безпосередньо застосовані в цивільній роботі, однак частіше їхня підготовка нелегко застосовується в цивільному світі. Загальними проблемами економічної реінтеграції ветеранів в Україні на даний момент є [86]:

1. Недостатня взаємодія між місцевою владою, бізнесом і громадськими організаціями у сфері захисту прав і свобод ветеранів та їхніх родин, зокрема щодо їхньої ефективної професійної інтеграції.

2. Брак інформаційної підтримки та просування регіональних ініціатив, що надають ветеранам грантові можливості для відкриття власного бізнесу, створення доступних робочих місць для людей з інвалідністю та проходження професійного перенавчання.

3. Недостатня обізнаність ветеранів про наявні вакансії та найбільш затребувані напрямки на ринку праці.

Соціальна та економічна складові процесу реінтеграції ветеранів в Україні полягають у забезпеченні сталого повернення військових до повноцінного цивільного життя, однак на практиці вони зіштовхуються з психологічною травматизацією, соціальною ізоляцією, економічною нестабільністю, бюрократичними процесами та недостатньою координацією відомчих органів. Саме подолання цих проблем є ключовою умовою формування цілісної державної системи підтримки ветеранів і забезпечення їхньої активної участі в суспільному та економічному житті країни.

Висновки до розділу 2

Другий розділ був зосереджений на аналізі практичного досвіду розвитку соціального підприємництва та ветеранського бізнесу в Україні, а також з'ясуванню ключових соціально-економічних проблем реінтеграції ветеранів у цивільне життя. Дослідження на прикладі Вінницької міської територіальної громади показало, що навіть за відсутності загальнодержавного законодавчого регулювання соціального підприємництва локальні ініціативи органів місцевого самоврядування здатні формувати сприятливу екосистему для розвитку соціально орієнтованого бізнесу. Водночас виявлено, що до повномасштабного вторгнення ця сфера перебувала лише на етапі становлення та характеризувалася обмеженістю інструментів фінансування та інституційної підтримки.

Аналіз діяльності ветеранських соціальних підприємств у ВМТГ засвідчив їхню значну роль у процесі економічної та соціальної реінтеграції ветеранів, зокрема через створення робочих місць, формування середовища взаємної підтримки та зниження бар'єру між військовими й цивільними. Однак війна суттєво порушила сталі бізнес-процеси, що призвело до припинення діяльності успішних ініціатив, продемонструвавши вразливість соціального підприємництва в умовах тривалих криз та необхідність підтримки. Дослідження нормативно-правової бази показало, що сфера ветеранського підприємництва в Україні перебуває на етапі активної інституціоналізації, ключовим кроком якої стало ухвалення Закону України «Про ветеранське підприємництво». Водночас соціальне підприємництво досі не має чіткого правового регулювання, що обмежує його розвиток і доступ до державної підтримки. Реєстрація відповідного законопроекту свідчить про поступове усвідомлення ролі соціального підприємництва як інструменту розв'язання суспільних проблем.

Отже, ефективна реінтеграція ветеранів потребує поєднання практичних локальних ініціатив, чіткої нормативно-правової бази та розвитку соціального підприємництва як інструменту довгострокового соціально-економічного відновлення.

РОЗДІЛ 3

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У КОНТЕКСТІ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ

3.1. Пропозиції щодо розробки регіональних програм підтримки соціального бізнесу ветеранів

Для створення пропозицій щодо підтримки соціального бізнесу ветеранів було проведено опитування на платформі Google Forms (за допомогою розробленої анкети, що представлена в додатку Б) із метою меті збору інформації про соціальні підприємства в Україні та їх допомогу ветеранам, прогнозування та створення рекомендацій для поширення досвіду таких підприємств, а також отримання зворотного зв'язку та думки самих ветеранів щодо того, як соціальні підприємства, ветеранські бізнеси та організації впливають на реінтеграцію військовослужбовців [87]. В опитуванні взяли участь 10 військовослужбовців, які репрезентують різні соціально-демографічні характеристики. До вибірки увійшли респонденти різного віку, сімейного стану, із різним досвідом військової служби та належністю до різних підрозділів Збройних Сил України. Такий підхід дав змогу отримати більш різнобічні дані про рівень поінформованості ветеранів щодо регіональних програм підтримки, а також діяльності громадських організацій і соціальних підприємств, які надають допомогу ветеранам у процесі адаптації та повернення до мирного життя.

Опитування містило питання, спрямовані на з'ясування підприємницьких намірів ветеранів, зокрема їхнього бажання започаткувати власну справу та рівня обізнаності щодо програм підтримки у сфері ветеранського підприємництва. Крім того, респонденти оцінювали свою поінформованість про діяльність ветеранських підприємств і визначали, чи надають такі структури допомогу колишнім військовослужбовцям. Особлива увага приділялася оцінці потенційного впливу подібних організацій на підвищення рівня

працевлаштування ветеранів, забезпечення психологічної підтримки, формування почуття спільноти та соціальної стабільності.

Перше питання стосувалося економічної активності ветеранів та показало, що 6 із 10 респондентів за останні кілька років всерйоз задумувалися про створення власної справи. Це свідчить про високий рівень прагнення до самореалізації та економічного самозабезпечення ветеранів, до того ж це позитивний індикатор активної соціально-економічної позиції, готовності брати відповідальність за власне майбутнє та шукати альтернативні шляхи адаптації до цивільного життя. Підприємницька ініціатива виступає як інструмент соціальної інтеграції, засіб подолання психологічних бар'єрів після служби та механізм формування нової ідентичності в умовах мирного суспільства. У зв'язку із цим потрібно посилювати вже наявні та створювати нові організації, які займатимуться професійною адаптацією ветеранів. Зокрема, Український ветеранський фонд може отримати гарантоване стабільне фінансування та розширення своїх програм, щоб і надалі ефективно підтримувати військовослужбовців [66].

За результатами досліджень Українського ветеранського фонду, ветерани вважають, що для ефективного сприяння їхньому працевлаштуванню необхідно розширювати ініціативи, які надають гранти на створення або розвиток власного бізнесу. На їх переконання, така підтримка підсилює особисту незалежність, дає змогу реалізувати професійні та підприємницькі здібності, а також приносить користь економіці держави завдяки появі нових робочих місць і надходженню податків. Важливою складовою цих програм є навчання основам підприємництва, що допоможе ветеранам впевнено започаткувати власну справу та забезпечити її довготривалу стійкість [88].

Важливо забезпечити міжсекторальну взаємодію між державою, громадськими організаціями та бізнесом для створення цілісної екосистеми ветеранського підприємництва, де кожен суб'єкт відіграватиме свою роль у підтримці ветеранів. Доцільно впровадити реалістичні регіональні стратегії розвитку ветеранського підприємництва, які враховували б специфіку місцевої

економіки, ресурсну базу та соціальні потреби населення, оскільки військово-політична ситуація безпосередньо впливає на економічну динаміку та всі сфери суспільного життя в Україні [88].

Друге питання мало на меті з'ясувати, що знають військові про державні або недержавні програми допомоги у створенні власного підприємства. Відповіді зводяться до того, що лише 3 із 10 респондентів знають про конкретні програми допомоги. Це свідчить про те, що рівень поінформованості ветеранів щодо наявних державних і недержавних програм підтримки підприємницької діяльності залишається низьким. У контексті реінтеграції це означає, що значна частина військових, навіть маючи мотивацію до самозайнятості чи створення бізнесу, не має доступу до необхідної інформації або не орієнтується в наявних механізмах підтримки. Як наслідок, знижується ефективність реінтеграційних заходів, оскільки економічна самореалізація є одним із ключових чинників успішного повернення ветеранів до мирного життя. Подібні висновки показує і дослідження Українського ветеранського фонду, яке підкреслює нестачу системної державної підтримки у сфері працевлаштування ветеранів. Це суттєво ускладнює їхнє повернення до цивільного життя. Багато державних заходів мають недоліки, при яких ветерани стикаються з браком доступної інформації про наявні програми, складними процедурами отримання допомоги та обмеженим доступом до можливостей перекваліфікації [88].

Оптимальним напрямом розв'язання цієї проблеми є створення дієвих комунікаційних каналів у вигляді інформаційних платформ, консультаційних центрів, партнерських мереж між ветеранськими організаціями, органами місцевого самоврядування та бізнесом. Сьогодні в Україні існує багато програм допомоги ветеранам у створенні бізнесу, які приносять практичний результат, існують різні канали передачі інформації про ці програми, існує попит серед ветеранів на пропоновану допомогу, але в результаті багато військових усе одно мало поінформовані про роботу цих програм. Створюється комунікаційний парадокс, коли є корисна інформація, але вона не доходить до реципієнтів навіть

через налагоджені системи інформування. Є декілька ймовірних причин цієї проблеми:

1. Недовіра до держави. В українському суспільстві склалася тенденція скептичного ставлення до всього, що стосується держави та влади, у тому числі і програм допомоги. Часто цей скептицизм виправданий, оскільки державна допомога характеризується надмірною бюрократією та складністю. Один із учасників дослідження Українського ветеранського фонду висловився так: «Для себе прийняв висновок, що краще з державою не мати справи. Бо більше клопоту, ніж користі.» [88].

2. Фрагментарність інформаційного простору. Сучасний інформаційний простір характеризується величезними масштабами, тому часто інформація про гранти, курси чи консультації для ветеранів розкидана між різними платформами, сайтами, каналами у соцмережах, блогами та ветеранськими спільнотами. Тому для людини, яка не має часу або сил опрацьовувати стільки джерел, дуже складно орієнтуватися у такому інформаційному полі.

3. Слабка локальна спрямованість. З одного боку, створення універсальних програм, які однаково діють у всіх регіонах України, дуже зручно та сприяє зменшенню ресурсних витрат. Але з іншого, без урахування місцевої специфіки, економічних умов та думки спільноти може бути важко узгодити пропоновану допомогу з місцевими реаліями.

Для вирішення даних проблем необхідно проаналізувати ефективні приклади та засоби комунікації і на їх основі розробити комплексний підхід до передачі інформації. Наприклад, Дія.Бізнес є вдалим інструментом зосередження потрібної інформації для ветеранів в одному місці [89]. Його ефективність можна ще збільшити, якщо допрацювати персоналізовані сервіси, особистий кабінет ветерана, локальні рекомендації та агрегатор актуальних програм допомоги. Окрім того, важливим механізмом підвищення довіри та залученості є використання ветеранських спільнот як посередників у комунікації, як це, наприклад, робить Український ветеранський фонд. Передача інформації про програми через ветеранів, які самі пройшли процес реінтеграції, створює більш

ефективний канал сприйняття та зменшує психологічний бар'єр у прийнятті державних ініціатив. Також важливим аспектом є демонстрація успішних кейсів ветеранського підприємництва. Публікація та поширення історій успіху сприяє формуванню позитивного соціального іміджу ветерана як активного учасника економічного життя та підвищує мотивацію інших учасників цільової групи до залучення в подібні програми.

Наступні два питання, що допомагають оцінити стан ветеранського бізнесу та розробити програми його підтримки: чи знають респонденти про підприємства, засновані або керовані ветеранами, і чи ці підприємства надають допомогу іншим ветеранам у цивільному житті. У відповідь на перше з них 6 із 10 респондентів зазначили, що знають такі підприємства, а на друге - 6 із 10 респондентів зазначили, що не знають, чи ці підприємства надають допомогу. Отримані результати свідчать про наявність певного розриву між поінформованістю ветеранів щодо існування ветеранських підприємств та розумінням їхньої соціальної функції.

Той факт, що більшість респондентів знають про такі підприємства, але не можуть визначити, чи вони реально надають допомогу іншим ветеранам, свідчить про недостатню видимість соціальної складової діяльності ветеранського бізнесу. Інакше кажучи, ветеранські підприємства існують і певною мірою відомі своїй цільовій аудиторії, проте їхній внесок у процес реінтеграції не є достатньо комунікованим або структурованим. Тому ветеранський бізнес сприймається переважно як економічне явище, але не як соціальний інструмент реінтеграції. Для підтримки ветеранських підприємств можна покращити механізми комунікації та партнерства між ветеранськими підприємствами, громадськими організаціями, центрами реінтеграції та місцевою владою. Варто висвітлювати соціальний вплив діяльності цих підприємств, а саме кількість працевлаштованих ветеранів, участь у програмах менторства і благодійні ініціативи. Програми менторства у такому випадку є особливо ефективними та можуть стати одним із ключових елементів регіональних стратегій підтримки соціального бізнесу ветеранів, особливо якщо

їх реалізацію організувати у співпраці з досвідченими ветеранами-підприємцями та громадськими організаціями. Наприклад, ГО «Академія успіху» має досвід у проведенні освітніх форумів із залученням спеціалістів у сфері запуску бізнесу [70]. Виходячи із цього досвіду, можна проводити тренінги з основ бізнесу, фінансової грамотності, соціального підприємництва, управління персоналом та роботи з грантовими програмами. Програми менторства на базі ветеранських бізнесів і громадських організацій можуть створити повноцінний цикл підтримки ветеранів. Під час опитування один із респондентів зауважив, що відставні військові охочіше співпрацюють і комунікують зі своїми побратимами, тому схильні надавати допомогу один одному (рис. 3.1).

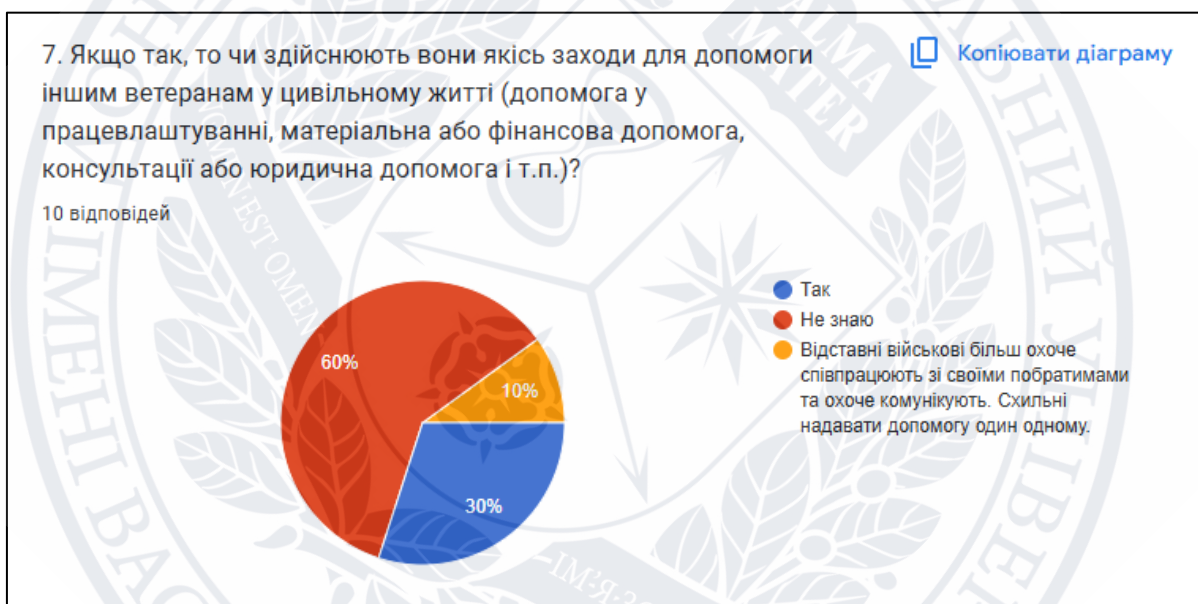

Рисунок 3.1 – Розподіл думок респондентів про допомогу ветеранських підприємств

Джерело: [додаток Б].

Заключні запитання опитування стосувалися того, чи вважають респонденти ймовірним для себе створення соціального підприємства, організації чи спільноти, а також чи згодні вони з твердженням, що подібні ініціативи можуть позитивно впливати на працевлаштування ветеранів, їхню психологічну підтримку, відчуття спільноти та стабільності. У першому питанні

7 із 10 респондентів розглядають такий варіант як реалістичний, а в другому усі 10 із 10 погодилися із запропонованим твердженням. Дані відповіді свідчать про високий потенціал ветеранського середовища для розвитку соціального підприємництва та про готовність ветеранів брати участь у колективних формах економічної та соціальної активності, спрямованих на взаємопідтримку й самореалізацію товаришів. У контексті реінтеграції ветеранів це означає, що соціальне підприємництво може виступати не лише економічним, а й психологічним та соціальним механізмом адаптації та реінтеграції.

Створення власних ініціатив допомагає ветеранам відновлювати почуття контролю над життям, розвивати професійні навички й підтримувати соціальні зв'язки у спільноті людей зі спільним досвідом. Це сприяє зменшенню ризиків соціальної ізоляції, безробіття та психологічних труднощів після повернення з війни. Як уже було зазначено раніше, потрібне системне інформування ветеранів про наявні програми допомоги у започаткуванні власного бізнесу. Така комунікаційна стратегія має бути простою, доступною та зорієнтованою на потреби конкретної аудиторії, оскільки саме недостатня поінформованість часто є бар'єром до участі у програмах підтримки.

Окрім того, важливим заходом є створення центрів підтримки ветеранського підприємництва у регіонах, які надаватимуть консультації, супровід під час підготовки бізнес-планів, допомогу у подачі грантових заявок, а також менторство від досвідчених підприємців чи представників громадського сектору. Яскравим прикладом цього є серія грантових програм «#ВАРТО» від Українського ветеранського фонду, які спрямовані на підтримку ветеранського бізнесу та громадських організацій [90]. Ці програми надають фінансування на конкурсній основі для започаткування або масштабування власної справи ветеранами та членами їхніх родин. Програми відрізняються залежно від напрямку підтримки, наприклад, «Варто діяти» фокусується на бізнесі, а «Варто: Єднання» на проектах громадських організацій.

Підсумовуючи викладену інформацію, можна узагальнити рекомендації щодо розробки регіональних програм підтримки соціального бізнесу ветеранів.

Необхідно розробити програми, які поєднуюватимуть економічну, соціальну та освітню підтримку, формуючи цілісну екосистему розвитку ветеранського соціального підприємництва. Ці програми мають забезпечувати доступ ветеранів до початкового капіталу, професійної підготовки, менторства та інформаційних ресурсів. Особлива увага має приділятися співпраці органів місцевого самоврядування, ветеранських громадських організацій та діючих ветеранів-підприємців, що можуть виступати менторами, тренерами і практичними прикладами. Окрім того, потрібно налагоджувати партнерства з освітніми громадськими організаціями, які вже мають досвід у підготовці підприємців і можуть ним поділитися. Окремим напрямом роботи є професійні інформаційні кампанії, що пояснюють, які можливості для ветеранів існують, як ними скористатися, які приклади успіху вже є в регіоні. Такі кампанії повинні долати недовіру, підсилювати мотивацію, робити підтримку «видимою» та доступною.

3.2. Удосконалення програм соціально-економічної реабілітації ветеранів

Соціально-економічна реабілітація ветеранів є широкою сферою дослідження та охоплює не лише підтримку бізнесу та підприємництва, як було розглянуто раніше, а й комплекс заходів відновлення та повернення до активного життя, включаючи економічний, соціальний, професійний і психологічний аспекти. У процесі соціально-економічної реабілітації ветеранське підприємництво є одним із можливих інструментів, які допомагають військовим повертатися до суспільства та цивільного життя. Сьогодні в Україні існує декілька великих державних та недержавних програм соціально-економічної реабілітації ветеранів [33]. Серед них можна виділити такі:

1. Реінтеграційна програма IREX, мета якої полягає у покращенні якості і доступу ветеранів до психологічної, фізичної реабілітації, а також розширенні можливості працевлаштування та професійного навчання [91]. IREX проводить дослідження, щоб краще зрозуміти потреби ветеранів, працює над створенням

електронного реєстру ветеранів, який спрощує доступ до послуг і підтримки через цифрові сервіси. Щодо психологічної підтримки, програма тренує спеціалістів, соціальних працівників і психологів, надає мобільні та онлайн-сервіси підтримки і популяризує звернення за психологічною допомогою серед ветеранів. Особлива увага приділяється співпраці з державними структурами: IREX підписала меморандум із Міністерством у справах ветеранів, щоб цілісно розвивати систему підтримки ветеранів, створювати «дорожні карти» реабілітації, включати адаптаційні програми, розвивати цифрові сервіси. Один із прикладів такої співпраці це перекваліфікація ветеранів через IREX у спеціальності транспорту та логістики, що дозволяє їм отримати нову професію, яка має попит, і водночас інтегруватись у мирне життя.

2. Програми ГО «Простір можливостей», які спрямовані на соціально-економічну реабілітацію ветеранів через підготовку фахівців, створення ветеранських просторів і підтримку громад у питаннях ветеранської політики [92]. Вона координує Коаліцію ветеранських просторів, яка охоплює тренінгові центри в кількох містах України, забезпечила навчальні курси уже для 700 фахівців із супроводу ветеранів, здійснює співпрацю із Мінсоцполітики та Міністерством у справах ветеранів, а також проводить дослідження ветеранської політики, створення стандартів для ветеранських просторів, служби супроводу ветеранів у громадах.

3. Програми «#ВАРТО» Українського ветеранського фонду, що спрямовані на підтримку ветеранів та їхніх родин у започаткуванні або розвитку бізнесу [90]. За даними фонду уже сотні ветеранських проєктів отримали допомогу. Ці програми служать інструментом соціальної реінтеграції, коли бізнес допомагає ветеранам повертатися до активного цивільного життя, створювати робочі місця, відновлювати почуття корисності й спільноти.

4. Концепція Державної цільової програми «Ветеран. Робота», яка має на меті формувати системну політику підтримки ветеранів. У рамках програми планується стимулювання працевлаштування ветеранів, їх перекваліфікація,

розвиток людського капіталу, а також використання досвіду ветеранів для підприємницької діяльності [93].

5. Цифрова платформа для ветеранів «Дія Ветеран PRO», яка об'єднує інформацію про державні програми, сервіси, пільги для ветеранів. Через цю платформу ветерани можуть дізнатися про можливості перекваліфікації, працевлаштування, соціальної підтримки [94].

Окрім масштабних програм, спрямованих на систему взаємодію, існує ще безліч невеликих ініціатив приватних та громадських організацій усіх рівнів. Наприклад, платформа онлайн-пошуку психолога «Rozmova» запустила соціальну кампанію, у межах якої військові можуть отримати безкоштовну психологічну терапію. Перші три сесії із психологом безкоштовні, наступні три отримують знижку 50% [95]. Також шведська неприбуткова організація «Beredskapslyftet» запустила проєкт «Reskilling Ukraine», який забезпечує кар'єрні консультації ветеранам від ветеранів, щоб отримати живу підтримку від людини. Проєкт надає багато послуг, серед яких можна виділити проведення до 10 безоплатних індивідуальних зустрічей з консультантом-ветераном в онлайн-та офлайн-форматі, допомогу зі складенням резюме та підготовкою до співбесід, аналіз власних навичок ветерана і трансформування військового досвіду у цивільні компетенції та супровід і подальшу підтримку після завершення консультацій [96]. Усі ці програми показують комплексний підхід до реабілітації ветеранів, що забезпечує не лише працевлаштування, але й психологічний супровід, перекваліфікацію й системну співпрацю з державою. Завдяки цьому ветерани отримують ресурси і можливості для стабільного повернення в мирне життя, а також для побудови нової кар'єри з урахуванням їхнього досвіду та потреб.

Для кращого розуміння соціально-економічної реабілітації ветеранів необхідно дослідити моделі повернення військових до цивільного життя. Одним із ключових підходів є біопсихосоціальна модель реабілітації, яка розглядає стан ветерана як взаємодію трьох складових [97]:

біологічна складова (стан здоров'я, фізичні наслідки поранень чи контузій);

психологічна складова (стресові розлади, емоційна адаптація, посттравматичні зміни);

соціальна складова (соціальні зв'язки, сімейна підтримка, ринок праці, доступність соціальних послуг).

Це комплексний підхід, що визначає людину як цілісний організм, у якому біологічні, психологічні та соціальні чинники перебувають у постійному взаємозв'язку. Саме біопсихосоціальна модель є однією із керівних моделей взаємодії з людьми з непрацездатністю чи інвалідністю і лежить в основі Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю [98]. У межах цієї моделі економічна інтеграція розглядається не лише як інструмент забезпечення матеріального добробуту, але й як чинник, що суттєво впливає на психологічне відновлення та відчуття власної суб'єктності. Серед основних соціокультурних тенденцій сьогодення, що підкреслюють потребу впровадження біопсихосоціальної моделі реабілітації, варто відзначити такі [99]:

технологічні зміни у повсякденному та професійному житті, здатність людини адаптуватися до цифрового середовища, а також використання технологій для підтримки фізичних можливостей чи компенсації втрачених функцій;

зростання ролі інформаційної підтримки, яка забезпечує пацієнта знаннями про стан власного здоров'я та дає змогу застосовувати інформаційні ресурси для посилення його індивідуальних можливостей.

Також значне місце займає модель громадської реінтеграції, яка підкреслює, що повернення ветерана до активної участі у житті громади відбувається через відновлення соціальних ролей працівника, члена спільноти, партнера і громадянина. Сюди також відносяться як перешкоди, пов'язані з ветеранами та громадою, наприклад, труднощі у соціальних та сімейних стосунках, зайнятості, фінансах, стабільному житлі, стигматизації, доступі до медичної допомоги, фізичному і психічному здоров'ї, так і сприяючі фактори,

наприклад, соціальна підтримка, життєва мета і захисні особисті переконання [100]. У цій моделі ключовим є доступ ветерана до соціальних систем підтримки, наприклад, програм професійного навчання, медичної та психологічної допомоги, економічних стимулів та інфраструктурних ресурсів громади. Реінтеграція тут розглядається як системний процес, що вимагає участі держави, місцевих органів влади, роботодавців, громадських організацій та самої ветеранської спільноти.

Окремим аспектом дослідження є значення економічної самостійності для ветеранів. З позицій соціальної економіки робота виконує не лише функцію забезпечення доходу, але й виступає засобом відновлення соціальної взаємодії, формування нової ідентичності після служби та зменшення симптомів стресових розладів. Варто зауважити, що уже згадана Концепція Державної цільової програми «Ветеран. Робота» спрямована саме на аспект економічної самостійності ветеранів. Економічно активні ветерани значно швидше адаптуються до цивільного життя, рідше стикаються із соціальною ізоляцією та демонструють вищий рівень психологічної стійкості. Таким чином, ефективні програми зайнятості, перекваліфікації та підтримки підприємництва є не лише економічними інструментами, а й важливою частиною комплексної реабілітації.

У сукупності ці теоретичні підходи дозволяють розглядати соціально-економічну реабілітацію ветеранів як динамічний процес, у якому відновлення фізичного та психічного здоров'я тісно пов'язане з можливістю реалізувати себе у трудовій та соціальній сферах. Саме тому успішна реінтеграція потребує комплексних, взаємопов'язаних програм, що одночасно охоплюють професійне навчання, працевлаштування, підприємницьку підтримку, психологічну допомогу та соціальне включення.

Для удосконалення програм соціально-економічної реабілітації ветеранів доцільно провести аналіз їх поточної ефективності. Ефективність можна оцінювати через аналіз впливу програм на ключові індикатори адаптації: доступ до працевлаштування, економічну активність, стійкість до соціальної ізоляції та рівень особистої автономії. Для здійснення аналізу можна спиратися на дані уже

згаданих раніше організацій, насамперед IREX Ukraine та Українського Ветеранського Фонду, оскільки їхня діяльність тісно пов'язана із процесом реінтеграції ветеранів та включає в себе дослідження різноманітних аспектів реабілітації.

Аналітичний звіт дослідження IREX про ветеранську реінтеграцію 2024 року показує, що більшість опитаних ветеранів доволі критично оцінюють готовність держави до значного збільшення кількості ветеранів та зростання різноманітності їхніх потреб. Респонденти насамперед звертають увагу на організаційні труднощі: держава часто не може належним чином забезпечити необхідні послуги через брак ресурсів або їхню неефективну алокацію, що зрештою погіршує їхній обсяг і якість. Однією з ключових проблем є недостатня взаємна комунікація між державою та ветеранами. Значна частина опитаних, зокрема представники громадських організацій і ветеранських спільнот, висловлюють невдоволення тим, як державні структури відстежують і враховують потреби ветеранів та їхніх родин. На думку багатьох, саме неурядові організації змушені виконувати компенсаторну функцію, реагуючи на потреби, які держава не охоплює. У цілому запит ветеранів до держави полягає в необхідності зрозумілої, злагодженої та послідовної політики у сферах медичної, психологічної, юридичної та житлової підтримки, а також у забезпеченні доступу до освіти, соціальних пільг і можливостей для працевлаштування [27]. Також дослідження показує, що значна частина ветеранів стикається із системними бар'єрами у працевлаштуванні, які зумовлені як нестачею актуальних професійних навичок, так і відсутністю інформації про можливості на ринку праці. Разом із тим, IREX підкреслює, що працевлаштування саме по собі не є достатньою гарантією успішної адаптації, тому що ветеранам потрібна комплексна підтримка у психологічній, соціальній та правовій сферах.

Регулярні опитування Українського ветеранського фонду «Потреби ветеранів і ветеранок» визначають рівень задоволеності програм соціально-економічної реабілітації та реінтеграції. Згідно із опитуваннями, ветерани демонструють великий ентузіазм економічної активності у формі

підприємництва, адже більше 60% респондентів розглядають можливість створення власного бізнесу. У зв'язку із цим варто згадати про грантові програми фонду, які підтримали вже понад 500 ветеранських ініціатив. Однак зараз проблематично знайти достовірні дані про довгострокову успішність таких бізнесів. Невідомо, скільки ініціатив продовжують свою діяльність після допомоги фонду, наскільки успішна ця діяльність та які проблеми виникають у конкретних підприємств [101]. Окрім питання опитування фонду з'ясували, що:

понад 50% респондентів найбільше потребують матеріальної підтримки;
респонденти найчастіше користуються пільгами на комунальні субсидії та безоплатний проїзд;

респонденти найбільше незадоволені якістю послуг медичного обслуговування та грошової допомоги;

понад 50% респондентів оцінили відсутність роботи в майбутньому дуже ймовірною;

понад 50% респондентів оцінили ризик психоемоційної нестабільності дуже ймовірним;

понад 50% респондентів вважають ризик відсутності інклюзивного простору дуже ймовірним;

понад 40% респондентів оцінили ризик виникнення проблем з оформленням соціальних пільг дуже ймовірним;

понад 50% респондентів вважають, що держава не виконує свої зобов'язання перед ветеранами.

Результати опитувань свідчать, що існуючі державні програми підтримки ветеранів не забезпечують достатнього рівня соціально-економічної, медичної та психологічної реінтеграції. Попри наявність широкого спектра інструментів допомоги, ветерани продовжують відчувати значні бар'єри у доступі до якісних послуг, що вказує на суттєві структурні недоліки механізмів державної політики. Масове використання лише найбільш формалізованих пільг і субсидій свідчить про те, що більш складні або спеціалізовані реабілітаційні, освітні чи економічні програми залишаються або недостатньо доступними, або складними в

отриманні. Критично високі оцінки ризиків майбутнього безробіття, психоемоційної нестабільності, проблем з інклюзивністю та оформленням пілг вказують на недостатнє функціонування системи довгострокової реінтеграції, яка мала б забезпечувати не лише базову допомогу, а й стійку соціальну адаптацію. Державна політика у цій сфері залишається фрагментованою, а не стратегічною й превентивною. Ураховуючи, що понад половина респондентів вважає, що держава не виконує свої зобов'язання перед ветеранами, свідчить про кризу довіри, яка є одним із ключових індикаторів низької ефективності соціальної політики загалом. Недовіра ускладнює залучення ветеранів до існуючих програм та знижує їхній реальний вплив [101].

Водночас звіт Українського ветеранського фонду про дослідження «Виклики, потреби та перешкоди при працевлаштуванні ветеранів та ветеранок у цивільному житті» показує, що дедалі активнішу роль у підготовці та підтримці ветеранів беруть на себе громадські організації та приватні компанії. Вони організовують безкоштовні навчальні курси та тренінги, які користуються великою популярністю серед ветеранів завдяки практичній спрямованості, персоналізованому підходу та реальним можливостям для перекваліфікації та підвищення конкурентоспроможності на ринку праці. Багато ветеранів знайомі з такими недержавними програмами і вже брали в них участь, високо оцінюючи ефективність та практичну цінність навчання. Програми включають курси перекваліфікації, тренінги для розвитку професійних навичок і підтримку у започаткуванні власного бізнесу. Ветерани відзначають, що недержавні ініціативи, на відміну від державних, більш гнучко відповідають на їхні реальні потреби та пропонують чіткі шляхи для професійної самореалізації. Водночас обмежені ресурси таких програм і їх нерівномірне поширення по регіонах не дозволяють охопити всіх ветеранів, які потребують допомоги [88].

Завдяки проаналізованим даним ми можемо зробити висновок, що існує критична необхідність оновлення підходів до соціально-економічної реабілітації ветеранів. Сучасні програми державної підтримки залишаються недостатньо персоналізованими і складними в отриманні, що формує значні прогалини між

реальними потребами ветеранів та запропонованими механізмами допомоги. Поки державна політика фокусується на стандартних інструментах у вигляді пільг, субсидій і базових соціальних виплат, ветерани дедалі більше потребують практичних інструментів професійної самореалізації, розвитку нових компетенцій та підтримки у виході на ринок праці. Тому недержавні ініціативи отримують значно вищу оцінку та користуються зростаючим попитом серед ветеранів.

Необхідно змінити принцип побудови державних програм допомоги на такий, при якому система має орієнтуватися на індивідуальні потреби ветеранів, забезпечувати персональні плани реінтеграції, включати кар'єрне консультування, психосоціальний супровід та менторську підтримку. Важливо також забезпечити можливість перекваліфікації у сферах, де існує реальний попит на ринку праці, а також створити умови для сталого розвитку ветеранського підприємництва через доступні гранти, пільгове кредитування і професійний супровід бізнес-початківців. Удосконалення програм соціально-економічної реабілітації ветеранів потребує переходу до гібридного підходу, який поєднує державну інфраструктуру та координацію з гнучкістю, практичністю та інноваційністю недержавного сектору. Лише така інтегрована модель, орієнтована на реальні потреби та потенціал ветеранів, здатна забезпечити їх успішну адаптацію до цивільного життя, відновлення соціальної та економічної активності та формування умов для довгострокової самодостатності.

Наприклад, Український ветеранський фонд фактично є одним із найкращих випадків такої моделі співпраці між державою, громадським сектором та бізнесом. Програми фонду часто реалізуються не напряму державою, а через співпрацю із громадськими організаціями, які мають власні навчальні продукти, практичний досвід роботи з ветеранами і професійних тренерів. Приклад фонду реалізує підхід, орієнтований на реальні потреби та здатний масштабувати найкращі заходи недержавного сектору. Можна стверджувати, що майбутнє ефективних програм для ветеранів у гібридній моделі, яка поєднує державне фінансування та координацію, гнучкість,

інноваційність і практичну ефективність, чіткі стандарти, персоналізований підхід і рівний доступ у регіонах недержавних організацій. Саме така модель має найбільший потенціал у забезпеченні сталої соціально-економічної реінтеграції ветеранів у післявоєнному суспільстві.

Висновки до розділу 3

У межах третього розділу дослідження було виявлено високий підприємницький потенціал ветеранської спільноти, де шість із десяти опитаних серйозно розглядають можливість відкриття власної справи, вбачаючи в цьому шлях до економічної незалежності та самореалізації. Однак цей потенціал наштовхується на суттєвий бар'єр низької поінформованості та недовіри до державних інституцій, адже лише третина респондентів знає про існуючі програми підтримки, а більше половини вважають, що держава не виконує своїх зобов'язань.

Водночас дослідження підтвердило, що ветеранський бізнес слід розглядати не лише як економічну категорію, а як дієвий інструмент комплексної реабілітації. Підприємницька ініціатива сприяє подоланню психологічних наслідків війни, формуванню нової цивільної ідентичності та запобігає соціальній ізоляції. Ключовим фактором успіху в цьому процесі є принцип «рівний-рівному», адже ветерани значно більше довіряють побратимам, тому залучення успішних ветеранів-підприємців як менторів та створення професійних спільнот є найефективнішою стратегією підтримки.

Подальший розвиток системи соціально-економічної реабілітації потребує переходу від моделі надання пільг до стимулювання розвитку людського капіталу. Найбільш перспективною виглядає гібридна модель взаємодії, що поєднує фінансові можливості та координаційну функцію держави з гнучкістю, інноваційністю та практичним досвідом громадського сектору. Саме така інтеграція дозволить створити цілісну екосистему, яка забезпечить ветеранам не просто тимчасову підтримку, а реальні інструменти для довгострокової економічної самостійності та успішної реінтеграції у мирне життя.

ВИСНОВКИ

У результаті виконання магістерської роботи було досліджено соціальне підприємництво у якості інструмента реінтеграції ветеранів до цивільного життя. Також було запропоновано рекомендації щодо розвитку соціального підприємництва в контексті післявоєнного відновлення України.

Проведене дослідження дозволило обґрунтувати, що соціальне підприємництво є ефективним і перспективним інструментом розв'язання соціально-економічних проблем, зокрема в умовах війни та післявоєнного відновлення України. Його сутність полягає у поєднанні економічної діяльності з чітко визначеною соціальною місією, що забезпечує не лише фінансову стійкість ініціатив, а й створення довготривалого суспільного ефекту. Відсутність усталеного універсального визначення та спеціального законодавчого регулювання соціального підприємництва в Україні водночас залишається чинником, який стримує його системний розвиток і масштабування.

З'ясовано, що реінтеграція ветеранів до цивільного життя є складним, багатовимірним процесом, який потребує комплексного підходу і включає в себе економічну самостійність, соціальну адаптацію, психологічне відновлення та активну участь ветеранів у житті громад. У цьому контексті соціальне та ветеранське підприємництво виступає дієвим механізмом переходу від моделі підтримки до моделі самореалізації та залучення.

Дослідження досвіду соціальних підприємств показало їхню здатність ефективно реагувати на потреби ветеранів через створення робочих місць, підтримку самозайнятості, формування безпечного соціального середовища та подолання бар'єру між військовими й цивільними. Такі підприємства виконують не лише економічну, а й важливу соціальну та комунікативну функцію, сприяючи відновленню соціальних зв'язків і підвищенню рівня довіри в громадах.

Аналіз українського та іноземного досвіду підтвердив, що успішні практики реінтеграції ґрунтуються на поєднанні державної політики, ініціатив громадянського суспільства та підприємницьких підходів. Водночас механічне

запозичення іноземних моделей є малоефективним без їх адаптації до національних соціально-економічних, інституційних і культурних умов. Особливу роль у цьому процесі відіграє місцевий рівень, де соціальне підприємництво може найкраще реагувати на реальні потреби ветеранів і громад.

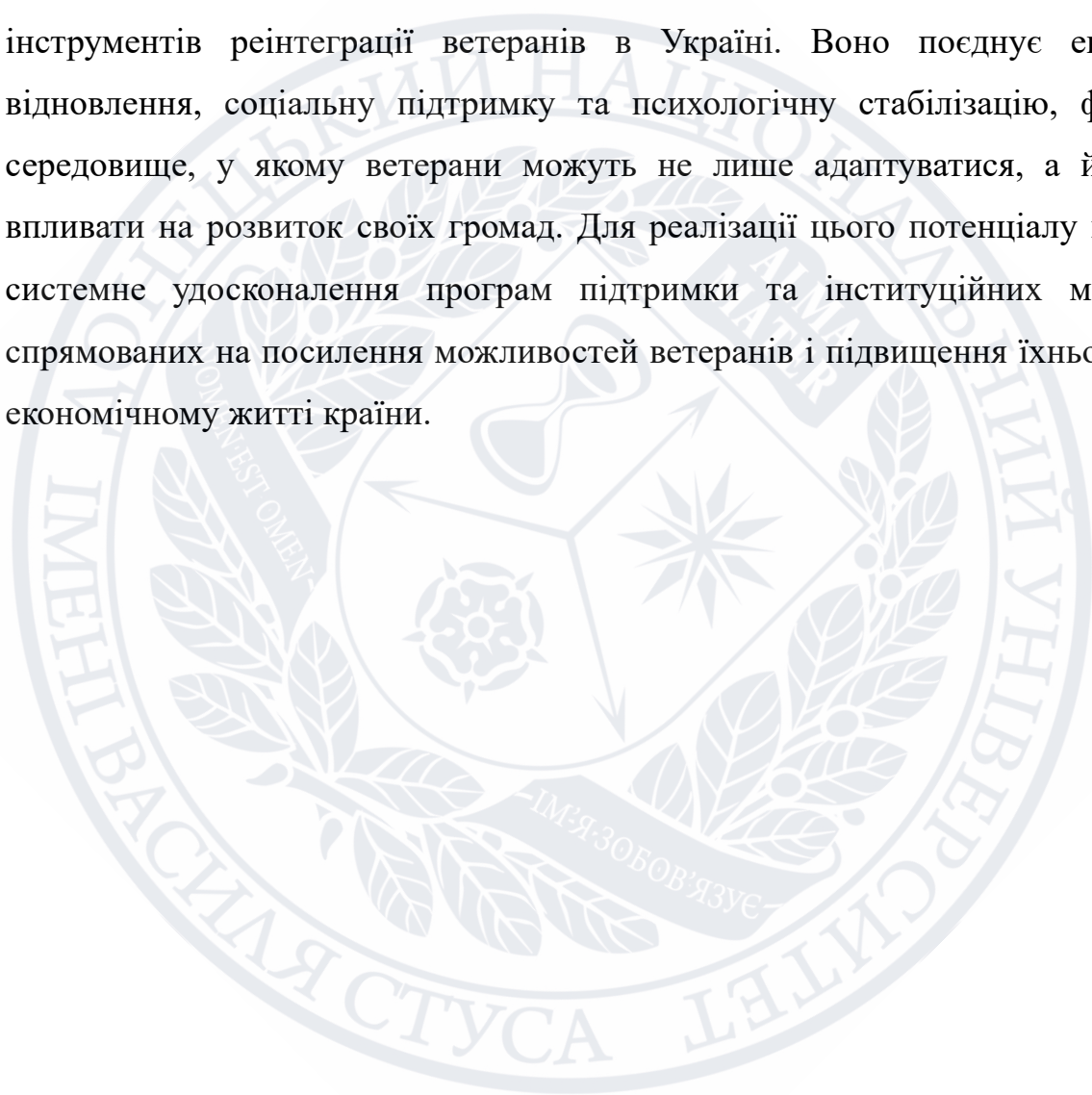
У результаті дослідження визначено ключові умови ефективної соціальної діяльності соціальних і ветеранських підприємств, серед яких важливе місце займають стабільна бізнес-модель, інституційна та фінансова підтримка, професійна підготовка засновників, доступ до ринків збуту, а також урахування психологічних і соціальних потреб ветеранів. Суттєвими перешкодами розвитку підприємств є відсутність чіткої нормативно-правової бази соціального підприємництва та нестача довгострокових програм підтримки.

Аналіз сучасних програм допомоги ветеранам показав, що, попри їх кількісне зростання, вони часто мають фрагментарний характер і недостатньо інтегровані з інструментами розвитку соціального та ветеранського підприємництва. Це знижує їхню ефективність у частині забезпечення сталих результатів реінтеграції та підкреслює необхідність посилення координації між різними суб'єктами ветеранської політики.

З урахуванням отриманих результатів дослідження запропоновано концептуальні підходи до розвитку програм допомоги ветеранам, що передбачають використання соціального підприємництва у системі реінтеграції, посилення ролі місцевих громад, розвиток партнерських моделей між державою, бізнесом і громадським сектором, а також орієнтацію на довгострокову соціально-економічну стійкість. Рекомендації щодо здійснення практичної діяльності включають в себе створення регіональних стратегій розвитку ветеранського підприємництва, посилення інформаційної інфраструктури, впровадження менторських мереж, розширення практичних навчальних програм, а також системного партнерства між державними інституціями та громадським сектором, наприклад, громадськими організаціями. Основними умовами ефективної соціальної діяльності для підприємств, що працюють із ветеранами є гнучкість програм допомоги, практична корисність,

персоналізований супровід і можливість менторства від ветеранів-підприємців. Особливого значення набуває інституційна підтримка організацій, зокрема на прикладі Українського ветеранського фонду, який поєднує державні та громадські підходи і демонструє ефективну модель взаємодії секторів.

Узагальнюючи результати дослідження, можна зробити висновок, що соціальне підприємництво має потенціал стати одним із найефективніших інструментів реінтеграції ветеранів в Україні. Воно поєднує економічне відновлення, соціальну підтримку та психологічну стабілізацію, формуючи середовище, у якому ветерани можуть не лише адаптуватися, а й активно впливати на розвиток своїх громад. Для реалізації цього потенціалу необхідне системне удосконалення програм підтримки та інституційних механізмів, спрямованих на посилення можливостей ветеранів і підвищення їхньої участі в економічному житті країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сабецька Т. Економічний зміст та історія розвитку соціального підприємництва. *Економіка та суспільство*. 2023. № 48. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2235/2158>
2. Britannica Editors. Digger. *Encyclopedia Britannica*. 2016. URL: <https://www.britannica.com/event/Digger>
3. The Diggers' Green Roots. *Tribune*. URL: <https://tribunemag.co.uk/2021/02/the-diggers-green-roots>
4. Спреклі Ф. Посібник з планування соціального підприємства: пер. з англ. Київ: Британська Рада, 2011. 68 с. URL: https://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/posibnik_z_planuvannya_so_cialnogo_pidpriiemstva.pdf
5. Geschiedenis | Social Enterprise NL. *Social Enterprise NL*. URL: <https://social-enterprise.nl/en/over-sociaal-ondernemen/geschiedenis/>
6. University Libraries | The University of Iowa. *University of Iowa Libraries*. URL: <https://www.lib.uiowa.edu/gallery/ui-president/howard-rothmann-bowen-1964-1969/>
7. Bowen H. R. Social responsibilities of the businessman. New York : Harper, 1953. 276 p. URL: <https://ia601509.us.archive.org/20/items/in.ernet.dli.2015.126534/2015.126534.Social-Responsibilities-Of-The-Businessman.pdf>
8. Banks J. A. The Sociology of Social Movements. London : Macmillan, 1973. 72 p. URL: <https://archive.org/details/sociologyofsocia0000bank/page/n71/mode/2up?q=Entrepreneur>
9. Bacq S., Wasieleski D., Weber J. Social Entrepreneurship: Origins, Trends, and Future Directions. *Social Entrepreneurship (Business and Society 360)*. Bingley : Emerald Group Publishing Limited, 2022. P. 1-16. URL: https://www.researchgate.net/publication/353482890_Social_Entrepreneurship_Origins_Trends_and_Future_Directions

10. Соціальне підприємництво. *Дія.Бізнес Старт*. URL: <https://business.diia.gov.ua/initiative/socialne-pidpriemnictvo>
11. Gintere D., Licite-Kurbe L. Social entrepreneurship definition and essence in the Latvia context. *Research for Rural Development 2022 : annual 28th international scientific conference proceedings*. 2022. URL: https://lluftp.llu.lv/conference/Research-for-Rural-Development/2022/LBTU_LatviaResRuralDev_28th_2022-166-173.pdf
12. Okesina M. Microfinance Evolution and Development: A Critical Exploration. *International Journal of New Political Economy*, 2025. № 6(1), P. 141-178. URL: https://jep.sbu.ac.ir/article_105649_2555079baf6fdfa7b0d77f690cea432d.pdf
13. Рамський А. Соціальне підприємництво в Україні: аналіз нормативно-правової бази та перспективи розвитку. *Економіка та суспільство*. 2023. № 58. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3300/3225>
14. Другова О. Соціальне підприємництво: шлях до сталого розвитку бізнесу та суспільства. *Суспільство та національні інтереси*. 2024. № 4(4). URL: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-4\(4\)-945-958](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-4(4)-945-958)
15. Scaffidi F., Micelli E., Nash M. The role of the social entrepreneur for sustainable heritage-led urban regeneration. *Cities*. 2025. № 158. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0264275124008849>
16. Badreddine A., Larbi C. *The Economic Impacts of Social Entrepreneurship: Evidence from a Brief Literature Review*. International Conference: Social Entrepreneurship and Social Work. University of Batna 1, Algeria. 2024. URL: <https://hal.science/hal-04617976v2/document>
17. Каджая Б. Іноземний досвід ветеранського підприємництва. Сучасні аспекти та перспективні напрямки розвитку науки : матеріали X Міжнародної студентської наукової конференції, м. Луцьк, 24 жовтня 2025 р. ГО «Молодіжна наукова ліга». Вінниця : ТОВ «УКРЛОГОС Груп». С. 90-91. URL: <https://archive.liga.science/index.php/conference-proceedings/issue/view/inter-24.10.2025/153>

18. Український ветеранський фонд. Роль держави у соціальній реінтеграції ветеранів і ветеранок : аналітичне дослідження. Київ : Український ветеранський фонд, 2024. 28 с. URL: <https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2024/10/Rol-derzhavy-u-sotsialniy-reintehratsii-veteraniv-i-veteranok.pdf>
19. Кобець І. В. Соціально-психологічні підходи та принципи до створення реабілітаційних програм для ветеранів: вітчизняні й світові тенденції. *Інклюзія і суспільство*. 2025. № 2. С. 73-79. URL: <https://doi.org/10.32782/2787-5137-2025-2-9>
20. «Нам потрібна не жалість, а доступність»: як ветерани з інвалідністю адаптуються, розставляють пріоритети та будують своє життя. *Hmarochos* Київ. 2023. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2023/03/30/nam-potribna-ne-zhalist-a-dostupnist-yak-veterany-z-invalidnistyu-adaptuyutsya-rozstavlyayut-priorytety-ta-buduyut-svoye-zhyttya/>
21. Міжнародна організація з міграції. *Social reintegration of veterans in Ukraine*. Київ : IOM, 2024. 48 с. URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/2024-01/veterans-social_reintegration_eng.pdf
22. Sivkov S., Zadereiko S., Ryzhuk Y. Problematic issues of financial and legal support for international and state programmes for the rehabilitation of veterans. *Baltic journal of economic studies*. 2025. Vol. 11, № 4. P. 18-30. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/3011/2984>
23. Veteran Hub. Шлях ветеранів та ветеранок : аналітичне дослідження. Київ, 2024. 46 с. URL: <https://veteranhub.com.ua/wp-content/uploads/2024/10/doslidzhennia-shliakh-veteraniv-ta-veteranok.pdf>
24. Elnitsky C. A., Fisher M. P., Blevins C. L. Military Service Member and Veteran Reintegration: A Conceptual Analysis, Unified Definition, and Key Domains. *Frontiers in Psychology*. 2017. Vol. 8. URL: <https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2017.00369/full>

25. Ніжейко К., Ковалівська К. Реінтеграція ветеранів у цивільне життя: міжнародний досвід та особливості в Україні. *Економіка та суспільство*. 2024. № 67. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-161>
26. IREX Ukraine. Дослідження реінтеграції ветеранів після 2022 року : аналітичне дослідження. Київ : 2025. 67 с. URL: <https://veteran-reintegration.in.ua/wp-content/uploads/2025/10/doslidzhennya-reintegracziyi-pislya-2022-roku-1.pdf>
27. IREX Ukraine. Оцінка потреб ветеранів (Vets Needs Assessment) : аналітичний звіт. Київ, 2024. 24 с. URL: <https://veteran-reintegration.in.ua/wp-content/uploads/2024/09/irex-vets-needs-assessment-2024-ukr-1.pdf>
28. The Difficult Road Home: Reintegration of Veterans. What Can the State, Community, and Society Do? *Центр безпекових досліджень «СЕНСС»*. URL: <https://censs.org/the-difficult-road-home-reintegration-of-veterans-what-can-the-state-community-and-society-do/?lang=en>
29. K. Besterman-Dahan et al. Enhancing Veteran Community Reintegration Research (ENCORE): Protocol for a Mixed Methods and Stakeholder Engagement Project (Preprint). *JMIR Research Protocols*. 2022. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC10131720/#ref4>
30. The veteran support space opens in Voznesensk with support from Germany and UNDP to strengthen community-led reintegration. *UNDP*. URL: <https://www.undp.org/ukraine/press-releases/veteran-support-space-opens-vozniesensk-support-germany-and-undp-strengthen-community-led-reintegration>
31. Власенко Р. В., Гушук І. В., Жаліло Я. А. та ін. Державна політика щодо ветеранів війни : аналіт. доп.; за наук. ред. Жаліла Я. А. Київ : НІСД, 2025. 118 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2025-04/veterani-dopovid_0.pdf
32. Krasota O. V. Reintegration and social inclusion of veterans as a factor of human capital reconstruction under the macroeconomic instability. *Theoretical and applied issues of economics*. 2023. №. 47. P. 84-95. URL: <https://doi.org/10.17721/tppe.2023.47.8>

33. Nestulya O. Reintegration of war veterans in peaceful life in ukraine: current state and future challenges. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2025. № 54. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/54_2025ua/20.pdf
34. The difference between Veterans Day and Memorial Day. *VA News*. URL: <https://news.va.gov/125549/difference-between-veterans-day-memorial-day/>
35. U.S. Department of Veterans Affairs (VA). *USAGov*. URL: <https://www.usa.gov/agencies/u-s-department-of-veterans-affairs>
36. About the Department. *U.S. Department of Veterans Affairs*. URL: <https://department.va.gov/about/>
37. D. Hauser et al. Community Reintegration of Veterans After Discharge: A Qualitative Look. *American Journal of Qualitative Research*. 2025. Vol. 9, № 3. P. 61-81. URL: <https://doi.org/10.29333/ajqr/16535>
38. Homeless Veterans' Reintegration Program. *U. S. Department of Labor*. URL: <https://www.dol.gov/agencies/vets/programs/hvrp>
39. GI Bill Education Benefits. *Military OneSource*. URL: <https://www.militaryonesource.mil/benefits/gi-bill-education-benefits/>
40. The PACT Act and your VA benefits. *Veterans Affairs*. URL: <https://www.va.gov/resources/the-pact-act-and-your-va-benefits/>
41. Office of Inspector General, U.S. Department of Veterans Affairs. Statement of Cheryl L. Mason, Inspector General, before the Senate Committee on Veterans' Affairs Hearing «Putting Veterans First: Is the Current VA Disability System Keeping Its Promise?», 29 October 2025. Washington D.C. : U.S. Dept. of Veterans Affairs, Office of Inspector General, 2025. URL: https://www.vaogig.gov/sites/default/files/document/2025-11/va_oig_statement_for_10_29_svac_hearing_-_final.pdf
42. Veteran Reintegration Challenges. *NVHS*. URL: <https://nvhs.org/veteran-reintegration-challenges/>

43. What South Korea can learn from, and teach the US, on veterans' care. *Texas Standard*. URL: <https://www.texasstandard.org/stories/south-korea-veterans-care-us-va-administration/>
44. N. R. Morgan et al. Reducing barriers to post-9/11 veterans' use of programs and services as they transition to civilian life. *BMC Health Services Research*. 2020. Vol. 20, № 1. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC7285557/#Abs1>
45. Military's Transition Program Riddled with Issues, Report and Veterans Say. *Military.com*. URL: <https://www.military.com/daily-news/2022/12/13/militarys-transition-program-riddled-issues-report-and-veterans-say.html>
46. Армія Ізраїлю та реформи, яких потребує армія України. *VoxUkraine* | «Вокс Україна». URL: <https://voxukraine.org/armiya-izrayilyu-ta-reformy-yakyh-potrebuye-armiya-ukrayiny>
47. Ministry of Defense - Rehabilitation Department. *Ministry of Defense*. URL: <https://www.mod.gov.il/en/departments/rehabilitation-department>
48. The ZDVO. *zdvo.org*. URL: <https://zdvo.org/the-zdvo/>
49. Israel MOD Reveals New Rehabilitation Data Ahead of First International Conference: One in Every Two Wounded Security Personnel Deals With Psychological Distress. *Ministry of Defense*. URL: <https://www.mod.gov.il/en/press-releases/press-room/israel-mod-reveals-new-rehabilitation-data-ahead-of-first-international-conference-one-in-every-two-wounded-security-personnel-deals-with-psychological-distress>
50. Segev D., Schiff M. Integrating Israeli Defense Force (IDF) veterans with disabilities into the workforce: characteristics and predictors. *Israel Journal of Health Policy Research*. 2019. Vol. 8, № 1. URL: <https://doi.org/10.1186/s13584-019-0352-2>
51. Caring for the children of Israel. *Morashá*. URL: <https://www.morasha.com.br/en/Israel-today/caring-for-the-children-of-Israel.html>

52. S. Shorer et al. The Challenge of Integrating Individual and Social Self-Identities Among Israeli Combat Veterans. *Clinical Social Work Journal*. 2025. URL: <https://d-nb.info/1371397546/34>
53. War caught Israeli rehab hospitals unprepared to handle number of wounded. *Times of Israel*. URL: <https://www.timesofisrael.com/war-caught-israeli-rehab-hospitals-unprepared-to-handle-number-of-wounded/>
54. Artaiz T. Evolving Military Service and Social Inclusion in South Korea. *Asia in Focus*. 2024. Vol. 10, №10, 10 p. URL: <https://journals.lub.lu.se/asiainfocus/article/view/25721/23255>
55. Mission & Vision - 국가보훈부(영문). *Ministry of Patriots and Veteran Affairs*. URL: <https://mpva.go.kr/english/contents.do?key=1001>
56. Revisit Korea Program. *MY REVISIT*. URL: <https://www.revisitkorea.co.kr/overview>
57. Stigma and fear of discrimination keep South Koreans from seeking mental care. *The Chosun Daily*. URL: <https://www.chosun.com/english/national-en/2025/03/28/XZEGJSSIYFF4VAUS2TULTJK4AM/>
58. Min-sik Y. Government plans more ‘military credits’ for conscripted soldiers’ national pension. *The Korea Herald*. URL: <https://www.koreaherald.com/article/3351378>
59. Kruse D., Eling K., Herstatt C. How social entrepreneurs search for knowledge to solve complex social problems – An empirically based model and typology. *Journal of Business Research*. 2025. Vol. 194. 16 p. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0148296325001973>
60. Каменко І. С. Соціальне підприємництво в Україні: Економіко-правовий аналіз. Аналітичний звіт для проєкту «EU4YOUTH» - розкриття потенціалу молодих соціальних підприємців в Молдові та Україні. 2020. URL: https://euneighbourseast.eu/wp-content/uploads/2021/07/legal-report-in-ukraine_ukrainian_1.pdf

61. Вінницька міська ОТГ. Програма розвитку соціального підприємництва Вінницької міської ОТГ на 2020–2022 роки : проєкт. Вінниця : Вінницька міська рада, 2021. 23 с. URL: <https://surl.li/xthmwp>
62. Давидкова К., Оберемчук В. Аналіз екосистем соціального підприємництва у міжнародному контексті. *Збірник наукових праць «Вчені записки»*. 2023. № 33(4). С. 36-50. URL: [https://vz.kneu.ua/archive/2023/33\(4\).03#](https://vz.kneu.ua/archive/2023/33(4).03#)
63. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII : станом на 27 верес. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
64. Програма соціального інвестування. *UMAEF*. URL: <https://umaef.org/uk/programs/impact-investing/>
65. У Вінниці обговорили програму розвитку соціального підприємництва в закладах професійно-технічної освіти. *Вінницька обласна військова адміністрація*. 2025. URL: <https://surli.cc/zghlom>
66. Петруненко Я. В., Злобін Д. Л. Соціальне підприємництво як інструмент економічної реінтеграції ветеранів: український та міжнародний досвід. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Вип. 88, т. 4. С. 198-207. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/05/32-3.pdf>
67. Ukraine and Veterans. Shaping Future Policy – Challenges and Solutions. *Veterans reintegration program*. 2025. URL: <https://veteran-reintegration.in.ua/en/news/ukraine-and-veterans-shaping-future-policy-challenges-and-solutions/>
68. Завдяки тобі: як Фонд працює, щоб повернути ветеранів у цивільне життя? *Міжнародний фонд «Відродження»*. 2023. URL: <https://www.irf.ua/veterans-reintegration>
69. EU-funded mentorship and grants boost over 100 veteran businesses in Ukraine. *EU NEIGHBOURSEAST*. 2025. URL: <https://euneighbourseast.eu/news/latest-news/eu-funded-mentorship-and-grants-boost-over-100-veteran-businesses-in-ukraine/>

70. Викладачі університету – учасники круглого столу «HR-менеджмент та соціальне підприємництво: виклики, адаптація, розвиток у воєнний час». *Новини Житомирської політехніки*. 2025.
URL: <https://news.ztu.edu.ua/2025/05/vykladachi-universytetu-uchasnyky-kruglogo-stolu-hr-menedzhment-ta-sotsialne-pidpryyemnytstvo-vyklyky-adaptatsiya-rozvytok-u-voyennyj-chas/>
71. Інноваційні підходи до працевлаштування та перекваліфікації ветеранів: світовий досвід і перспективи для України. *Український ветеранський фонд*.
URL: <https://veteranfund.com.ua/innovative-approaches-to-employment-and-retraining-of-veterans/>
72. Системна підтримка для ветеранів та ветеранок: Верховна Рада ухвалила закон про ветеранське підприємництво. *Міністерство у справах ветеранів*.
URL: <https://mva.gov.ua/prescenter/category/86-novini/sistemna-pidtrimka-dlya-veteraniv-ta-veteranok-verhovna-rada-uhvalila-zakon-pro-veteranske-pidpriemnitstvo>
73. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII : станом на 23 жовт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>
74. Про ветеранське підприємництво : Закон України від 31.07.2025 № 4563-IX.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4563-20#Text>
75. Ветеранський бізнес: як новий закон відкриває двері до власної справи. *MORIS*. URL: <https://moris.law/uk/news/veteranskij-biznes-yak-novij-zakon-vidkrivaye-dveri-do-vlasnoyi-spravi>
76. Ветеранське підприємництво: які правила ведення бізнесу депутати зібрали в одному законопроекті. *Investment Lawyer Group*. 2024. URL: <https://investlaw-group.com/veteranske-pidpryyemnycztvo-yaki-pravyla-vedennya-biznesu-deputaty-zibraly-v-odnomu-zakonoprojekti/>
77. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 21.03.1991 № 875-XII : станом на 1 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>

78. Яким буде український соціальний бізнес за 30 років. *The Village Україна*. URL: <https://www.village.com.ua/village/business/sotsialne-pidpryemnytstvo/353381-schollofme-social-business-in-30-years>
79. Соціальне підприємництво. *UCAN*. 2017. URL: https://web.archive.org/web/20170922020709/http://www.unicorn.cn.ua/ukr/activities/social_entrepreneurship/index.html
80. Свинчук А.А., Корнецький А.О., Гончарова М.А., Назарук В.Я., Гусак Н.Є., Туманова А.А. Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін. Посібник. К: ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2017. 188 с. URL: https://krliman.gov.ua/upload/editor/soc_biznes.pdf
81. Проект Закону «Про внесення зміни до Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» щодо розвитку соціального підприємництва» від 27.10.2025. ІПС ЛІГА:ЗАКОН. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ji13782a?an=2>
82. В Україні пропонують узаконити соціальне підприємництво: зареєстровано новий законопроект. «Дебет-Кредит» - Бухгалтерські новини. URL: <https://news.dtki.ua/state/entrepreneurship/104650-v-ukrayini-proponuiut-uzakoniti-socialne-pidprijemnictvo-zarejestrovano-novii-zakonoprojekt>
83. Соціальне підприємництво: новий законопроект №14156. *М.Е.Дос.* URL: <https://medoc.ua/blog/socialne-pidprimnictvo-novij-zakonoprokt-14156->
84. E. McGlinchey et al. The challenges of leaving: Reintegration difficulties and negative mental health outcomes in UK Armed Forces Veterans residing in Northern Ireland. *Journal of Military, Veteran and Family Health*. 2024. Vol. 10, № 3. P. 109-120. URL: <https://doi.org/10.3138/jmvfh-2023-0066>
85. Результати дослідження reSCORE. Адаптація до цивільного життя: ключові напрями для посилення реінтеграції ветеранів та ветеранок в Україні. *UNDP Ukraine*. 2024. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2025-08/pub_unukr24_veterans-adapting-to-civilian-life_ukr_2208.pdf
86. Levytska O., Mulska O. Regional policy toolkits for the reintegration of war veterans into socio-labor relations. *Scientific Messenger of LNU of Veterinary*

- Medicine and Biotechnologies*. 2025. Vol. 27, № 105. P. 77-83. URL: <https://doi.org/10.32718/nvlvet-e10512>
87. Каджая Б. Соціальні підприємства та ветерани : електронне опитування. *Google Forms*. URL: <https://forms.gle/E8Qg73Cpe69BLBi46>
 88. Український ветеранський фонд. Виклики, потреби та перешкоди при працевлаштуванні ветеранів і ветеранок. Київ : Український ветеранський фонд, 2025. URL: <https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2025/05/Vyklyky-potreby-ta-pereshkody-.pdf>
 89. Дія.Бізнес Ветеранам. *Дія.Бізнес Старт*. URL: <https://business.diia.gov.ua/home/to-veterans>
 90. Конкурси. *Ветеранський фонд*. URL: <https://veteranfund.com.ua/contests/>
 91. Ukraine Veteran Reintegration. *IREX*. URL: <https://www.irex.org/project/ukraine-veteran-reintegration>
 92. Простір можливостей – це:.. *Простір можливостей*. URL: <https://pm.in.ua/>
 93. Про схвалення Концепції Державної цільової програми «Ветеран. Робота» на 2026-2027 роки : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 23.10.2025 № 1163-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2025-p#Text>
 94. Запустили Ветеран PRO – цифровий простір для ветеранів і ветеранок у Дії. *Державні послуги онлайн | Дія*. URL: <https://diia.gov.ua/news/zapustyly-veteran-pro-tsyfrovyi-prostir-dlia-veteraniv-i-veteranok-u-dii>
 95. Психологи та психотерапевти. *Rozмова*. URL: <https://www.rozmova.me/>
 96. Здобудь нову професію вже сьогодні. *Reskilling Ukraine*. URL: <https://www.grafiati.com/uk/>
 97. Біопсихосоціальна модель. *Реабілітація травм війни в Україні*. URL: <https://rehabilitation.org.ua/biopsyhosocialna-model/>
 98. Не діагнозом єдиним або що означає біопсихосоціальна модель допомоги для українців? *MH4U*. URL: <https://www.mh4u.in.ua/shukayu-dopomogu/ne-diagnozom-yedynym-abo-shho-oznachaye-biopsyhosocialna-model-dopomogy-dlya-ukrayincziv/>

99. Слухенська Р. В., Логуш Л. Г., Гуліна Л. В., Зендик О. В., Козік Н. М. Біопсихосоціальна модель фізичної реабілітації. *Академічні візії*. Вип. 36. 2024. С. 1-9. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/1402>
100. J. N. Heuer et al. Changes to Veteran community reintegration research needed to address diverse needs of Veterans and their communities. *Journal of Military, Veteran and Family Health*. 2025. Vol. 11, № 1. P. 148-153. URL: <https://doi.org/10.3138/jmvfh-2023-0109>
101. Український ветеранський фонд. *Аналіз потреб та проблем ветеранів і ветеранок за 2024 рік : результати опитування*. Київ : Український ветеранський фонд, 2024. URL: <https://veteranfund.com.ua/analytics/analiz-potreb-ta-problem-veteraniv-ta-veteranok-za-2024-rik/>

ДОДАТКИ

Компоненти процесу реінтеграції ветеранів

1. Психологічна підтримка

- кваліфікована психологічна допомога для подолання стресу та набутих травм;

2. Соціальна інтеграція

- повернення ветеранів до активного громадського життя, участі у громадах, передачі досвіду та формуванню соціально активного класу;

3. Економічна підтримка

- підтримка у працевлаштуванні, професійному навчанні, розвитку підприємництва та перекваліфікації;

4. Медичне обслуговування

- надання медичних послуг, реабілітації та лікування;

5. Юридичний супровід

- надання правової допомоги та консультацій щодо прав ветеранів;

6. Освітні програми

- програми професійного розвитку та перепідготовки для адаптації до цивільного життя та нових видів діяльності;

7. Допомога із житловим забезпеченням

- забезпечення доступу до житла та покращення житлових умов;

8. Підтримка сімей ветеранів

- допомога сім'ям ветеранів у процесі адаптації та подоланні труднощів;

9. Громадські ініціативи та заходи

- організація суспільних заходів та програм, спрямованих на підтримку ветеранів та їх інтеграцію в соціум, активне залучення ветеранів до громадського життя;

10. Інформаційна підтримка

- надання інформації про доступні послуги та права ветеранів, проведення тематичних заходів та створення інформаційного поля для ветеранів.

ДОДАТОК Б

АНКЕТА

з вивчення думки ветеранів про роль соціальних підприємств для їх підтримки та швидкої інтеграції до цивільного життя

Дане опитування має на меті збір інформації про соціальні підприємства в Україні та їх допомогу ветеранам, прогнозування та створення рекомендацій для поширення досвіду таких підприємств.

1. Чи задумувалися ви всерйоз за останні кілька років про створення власної справи?*

Так

Ні

2. Чи знаєте ви про державні або недержавні програми допомоги у створенні власного підприємства? *Якщо так, напишіть відому вам їх кількість або назви, якщо ні, зазначте 0, будь ласка.**

3. Чи траплялися у вас випадки, коли у цивільному житті ви отримували допомогу від соціальних підприємств або організацій (допомога у працевлаштуванні, матеріальна або фінансова допомога, консультації або юридична допомога і т.п.)?*

Так

Ні

4. Чи згодні ви із твердженням, що в українському суспільстві з тих чи інших причин трапляються епізоди напруженості та непорозуміння між цивільними та військовими?*

Так

Ні

Інший варіант

5. Чи згодні ви із твердженням, що робота цивільних і військових в одному колективі (наприклад, підприємстві) допомагає розв'язувати непорозуміння?*

Так

Ні

Інший варіант

6. Чи знаєте ви підприємства, які засновані або керуються ветеранами?*

Так

Ні

7. Якщо так, то чи здійснюють вони якісь заходи для допомоги іншим ветеранам у цивільному житті (допомога у працевлаштуванні, матеріальна або фінансова допомога, консультації або юридична допомога і т.п.)?*

Так

Не знаю

8. Чи допомагали ви колись іншим військовим вирішувати проблеми, які виникали у вас (допомога у бюрократичних процесах, консультування, посередництво у знайомстві з іншими людьми, які можуть допомогти і т.п.)?*

Так

Ні

9. Чи згодні ви із твердженням, що соціальні підприємства та організації можуть ефективно надавати допомогу ветеранам у цивільному житті?*

Так

Ні

Інший варіант

10. Які види підтримки ветеранів у цивільному житті на вашу думку найважливіші?*

Фінансові (пільги, грошові виплати, гранти і т.п.)

Соціально-психологічні (менторство, навчальні програми, психологічна допомога)

Усі перераховані

Інший варіант

11. Чи хотіли б ви брати участь у заходах соціальних підприємств чи організацій, спрямованих на допомогу іншим ветеранам?*

Так

Ні

Інший варіант

12. Чи здається вам імовірним варіант створити соціальне підприємство, організацію чи спільноту, що включатиме вас та ваших побратимів?*

Так

Ні

Інший варіант

13. Чи згодні ви із твердженням, що подібні організації можуть позитивно вплинути на працевлаштування ветеранів, їх психологічну підтримку, відчуття спільноти, стабільності і т.п.?*

Так

Ні